

Araştırma Makalesi/Research Article

ARPAEMİNİZÂDE SÂMÎ'NİN TA'KÎD ÖRNEĞİ BEYTİ VE AZİZ'İN ŞERHİ

Arpaemînzâde Sâmî's *Ta'kid* Example Couplet and Aziz's Commentary

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ARSLAN

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
omer.arslan@istanbul.edu.tr
İstanbul/TÜRKİYE
ORCID

Geliş Tarihi / Received Date: 02.01.2025
Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.02.2025
Yayın Tarihi / Published Date: 30.04.2025

Atıf/Citation

Arslan, Ömer. "Arpaemînzâde Sâmî'nin Ta'kid Örneği Beyti ve Aziz'in Şerhi". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* 11/22 (Bahar 2025), 117-149.

 10.28981/hikmet.1612161

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakem

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Benzerlik Taraması:

Bu makale turnitin programında taranmıştır.

Etik beyan:

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Lisans:

CC BY-NC 4.0

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

ÖZ

Klasik Türk şiirinde anlaşılmasındaki zorluk yönüyle meşhur olmuş bazı beyitler vardır. Bunlardan biri, Arpaemînzâde Mustafa Sâmî'nin kaleminden çıkıp Tanpınar'a göre yarım asırdır, Onay'a göre iki buçuk asırdır edebiyatçıları meşgul eden, Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr / Rahne-i seng-i siyeh penbe-i minâdandır beytidir. Sâmî'nin bir gazelinde yer alan bu beyit, pek çok isim tarafından açıklanmaya çalışılmış, kimilerince manasız bulunmuş, edebiyat lugatlarına ta'kid örneği olarak alınmış, neticede manasına henüz erişilememiş ya da büsbütün manasız olduğu kabul edilip bu tarzdaki sözleri örneklemekte kullanılan bir darbimesel hâline gelmiştir.

Söz konusu beyit, bazen mazmunları itibarıyla kısaca açıklanmaya çalışılmış bazen de müstakil şerhlere konu olmuştur. Bu çalışmanın merkezini oluşturan metin de İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arapça Yazmalar Koleksiyonu'nda AY3757 demirbaş numarası ile kayıtlı mecmuada yer alan ve Aziz isminde bir şarih'in eseridir. Bu şerhte Sâmî'nin beyti filolojik bir yaklaşımla açıklanmaktadır. Beyitteki tüm kelimelerin lugat manaları tek tek maddelendikten sonra her bir madde için Farsça bir ya da iki beyit tanık getirilmiştir. Daha sonra beyit, içerdiği kelimelerin farklı anlamlarıyla oluşturulan çeşitli bağlamlardan yola çıkılarak altı farklı yönden şerh edilmiştir. Şerhin ilginç bir yönü de beytin hangi şartlar altında hangi sebeple söylenmiş olabileceğine dair duyum ve tahminlerin dile getirilmiş olmasıdır.

Bu çalışmada, söz konusu beyitle ilgili literatüre değinildikten sonra ilgili şerhin yer aldığı mecmua tanıtılmış, şerh metninin biçimi ve usulü hakkında bilgi verilmiş, metnin günümüz Türkçesine çevirisi sunulmuştur. Sonuç kısmında, daha önceki şerhlerden farklı tevcihler sunan bu şerh metninin Sâmî'nin meşhur beytini açıklamaya yönelik literatür içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ek olarak metnin transkripsiyonlu çevirisi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Şerh, Arpaemînzâde Sâmî, Penbe-i Minâ, Seng-i Siyeh

ABSTRACT

There are some couplets in classical Turkish poetry which have become famous due to the ambiguity of their meaning. One of these is the couplet Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr / Rahne-i seng-i siyeh penbe-i minâdandır, composed by Arpaemînzâde Mustafa Sâmî and which occupied literary circles for half a century according to Ahmet Hamdi Tanpınar and two and a half centuries according to Ahmet Talat Onay. This couplet, which is included in Sâmî's ghazal, has been tried to be explained by many names, found meaningless by some, taken as an example of ta'kid (which means making speech obscure and puzzling) in literary dictionaries, and as a result, it has become an exemplary quote for expressions whose meaning has not yet been reached or uttered completely meaningless.

The couplet has been briefly explained in terms of its themes and sometimes has been the subject of commentaries. The text in the focus of this study is also a commentary written by a commentator named Aziz, registered in the Arabic Manuscripts Collection of the Istanbul University Rare Manuscripts Library with AY3757 asset number. In this commentary, Sâmî's couplet is explained with a philological approach; after the literal meanings of all the words in it are listed one by one, one or two famous Persian couplets are brought as examples for each entry. Then, the couplet is commented from six different perspectives, based on various contexts created by the different meanings of the words it contains. An interesting aspect of the commentary is that it expresses the rumors and assumptions about under what circumstances and for what reason the couplet may have been improvised.

In this study, after presenting the literature on the couplet in question, the manuscript containing Aziz's commentary is introduced, information is given about its form and method, and it is translated into modern Turkish. In the conclusion, the place of this commentary, which offers different interpretations than the previous studies, in the literature aiming at explaining Sâmî's famous couplet is tried to be determined. In addition, a transcribed translation and facsimile of the commentary are given

Keywords: Classical Turkish literature, Commentary, Arpaemînzâde Sâmî, Penbe-i Minâ, Seng-i Siyeh.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında bercestelerin yanında, manasına erişmekteki güçlük sebebiyle üzerinde çok durulmuş, anlaşılmazlıkları sayesinde edebiyat tarihine geçmiş, bugün dahi araştırma konusu olmaya devam eden, zorluğuyla meşhur beyitler vardır. Bu tarzın örneklerinden biri, Arpaemînzâde Sâmî'nin¹ meşhur,

Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr

Rahne-i seng-i siyeh penbe-i mînâdandır

beytidir. Edebiyat lugatlerinin ta'kîd-i ma'nevî² maddelerinde tanık gösterilen bu beyit, şerhlere konu olmuş,³ mazmunları ayrıca incelenmiştir. Hatta, manasına erişmeye çalışanlara istihza ile bakarak bu beyitte mana aramanın bilakis manasız bir uğraş olduğunu savunanlar da çıkmıştır. Neticede Sâmî'nin beyti, edebiyat lügatlerinde ve ders kitaplarında ta'kîdin sabit bir örneği olmuş, tenkitçiler tarafından manası sahibinde kalmış yahut manasız doğmuş sözler arasında sayılmıştır.

Muallim Nâcî, *Mecmu'â-yı Mu'allim*'deki bir belagat bahsinde ta'kîd üzerinde dururken Osman Nevres'in

Ruhsârına düşdükçe müjen 'aksi sanırdım

Tutmuşlar oka şîşe-i hurşîdi perîler

beytinde mana arayan iki arkadaşın çaresiz kalıp şairin kendisine müracaatı üzerine Nevres'in, "Bu beyitte mana yoktur aransa da bulunamaz, böyle doğdu, atmaya kıyamadım," demesi gibi, eğer meşhur beyti sorulabilseydi Sâmî'nin de aynı minvalde bir cevap vermeye mecbur kalacağını ifade eder (M. Nâcî, 13 Nisan 1303, 113). Şeyh Vasfî, Mes'ûd-ı Harâbâtî mahlasını kullanan Mu'allim Nâcî'ye bir mektubunda, büyük şairlerin her beytinin şaheser sayılamayacağına dair sözlerini, meşhur beytin manasındaki ukdenin halli için yazdığı bir zatın da beyti şerh eden risalelere başvurmasına rağmen manaya intikal edememesi üzerine, Şeyh Vasfî, merhum Sâmî mezarından kaldırılıp sorulsa gerektir deyince muhatabı, bizzat kendisine başvurulsa dahi şairin de bir cevap verebileceğinden şüpheli olduğunu dile getirir (Şeyh Vasfî - Mes'ûd-ı Harâbâtî, 1302, 12-13). Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyât*'ın ta'kîd bahsinde Sâmî'nin beytini, "-mevzûn u mukaffâ dahi olsa muakkad değil- kaidesine muvâfık olmadığı için muammâ da değil adeta bî-manâ add olunur," sözleriyle ta'kîdin ötesinde, manasız söz olarak ele alır (Öztürk, 2016, 171). Beşir Fuat, *Şiir ve Hakikat*'te Hugo'yu bir şiirindeki anlaşılmazlıktan dolayı tenkit eden Zola'ya katılarak "Sanki Hugo, Sâmî'nin meşhur beytini işitmiş de ona nazire söylemek istemiştir," der (1999, 141).

¹ Arpaemînzâde Mustafâ Sâmî (ö. 1146/1734), İstanbullu, şair ve tarihçi. Katiplik, vakanüvislik ve maliye tezkirecilği yapmıştır. Eserleri: *Divan*, 1730-33 yıllarını içeren *Târih-i Sâmî*, mektuplar. Sebk-i hindî tarzında yazdığı şiirleriyle tanınmıştır (Kutlar, 2017, 6).

² Sözlükteki anlamı düğümlenmek olan ta'kîd, edebî istilahta, sözün lafız ya da mana bakımından anlaşılma bir hâlde düzenlenmesi demektir. Mana yönüyle anlaşılma zorluğu bulunan sözlerde ta'kîd-i ma'nevî vardır.

³ Klasik Türk edebiyatında beyit şerhlerine dair literatür için bkz. (Yılmaz, 2007, 294-295; Yazar, 2011, 702-710).

Sâmî'nin beyti, mana yönüyle tenkit edilse de ahengi itibarıyla takdir görmüştür. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde eski edebiyatın lafız ve mana sanatları arasında gidip gelen son derece incelikli, oyunlu ama bir o kadar yerli duyuş ve söyleyişten uzak bir şiir olduğunu, onu kurtaran yegâne şey olan ahengin çoğu zaman, manaya düşen görevi de üstlendiğini, böylece eski şiirin bütün ifadesini sesinde taşıdığını öne sürerken, manasını ele vermeyen bir muamma olarak gördüğü bu meşhur beyti tanık göstermiştir:

Bu telâşsız, rahat, her adımda sese ayrı bükülüşler, ayrı tonaliteler veren, sonuna kadar her hecenin yeri ve ifade kudreti evveliden hazırlanmış beyti okumak eski şiir dilimizi iyi bilenler için hakikî bir zevktir. Fakat mânâsına dikkat ettiğimiz anda bu zevkin yerini ister istemez bütün bu beyhude gayrete ve ciddîliğe -çünkü pek az beyit bu kadar ciddî edalı olabilir ve teşrifatını okuyucuya kabul ettirir- acıyan bir gülümseme alır (Tanpınar, 2007, 29).

Beyte, Tanpınar ile benzer bir yönden yaklaşan Nurullah Ataç da şeklinin güzelliği, lafzındaki ahenge değinerek manayı okura bırakmak gerektiğini söylemiştir:

Bunun manası üzerinde uzun zaman münakaşa edilmiş, bazı kimseler hiç manası olmadığını iddia etmişler; fakat buna rağmen atamamışlar; yine zihinlerini işgal etmiş. Şeklin güzelliği, lafız ahengi onu sevdirmiş, muhakkak bir manası bulunduğunu kabul ettirmiş. André Gide genç sanatkâra: *Sen ancak güzel şekiller vücade getirmeğe bak; manayı onu okuyanlar ilave eder. Güzel bir ev, hiç kiracısız kalır mı? diyor.* (Özön, 1969, 164).

Gidê'in deyiimiyle Sâmî'nin bu güzel evine birçok kiracı yerleştirilmeye çalışılsa da uygun ve kalıcı bir kiracının bulunamadığını, yani tevcih şeklinde ifade edilen görüşler birikse de tartışmaları sona erdirecek son bir şerhin ortaya konulamadığı, Orhan Şaik Gökyay'ın Ferit Kam ile ilgili anılarında geçen,

Bu beyit elbette bizim derslerimizde de birkaç defa huzura geldi. Tevcihler, tevcihler... Fakat metnin kendisinde bir zorluk ve müşkil var, "penbe-i mânâ" işi çıkmaza sokuyor. Onun için nihai ve kati şerh yerine tevcihlerle kaldı. Hâlâ öyle, biz de bugüne kadar tam bir çıkış yolu bulamadık. Bana kalırsa ikinci mısradaki âşıkın sabrı ve ısrarı mânâsına "kuyunun taşını aşındırıp kesen ip'ten bahsediliyor, bir de muallakta kalan kar telmihi var (Kara, 2017, 159).

sözlerinden anlamak mümkündür. Tanpınar da beytin yarım asırdır anlaşılma çabıldığını ve hocası Ferit Kam'dan başlayarak birçok farklı tefsire yol açtığını belirtmiştir (Tanpınar, 2007, 29). Bu farklı tefsirlerden birisi Cenap Şehabettin'e aittir. Ona göre, Muallim Nâcî'ye varıncaya kadar bütün eslaf tarafından manasız sayılan bu beyit, asrının edebiyat terbiyesinin ötesinde bir inceliğe sahipti. "Penbe-i mânâ" terkibi ile "semanın pamuğu"nu yani büyük kayaların parçalanmasına sebep olan "karı" kasteden Sâmî, *Siyah kayaları çatlatan semanın pamuğudur, ey mest-i gurur âlem-i mükâfâtta sen ne yapacaksın?* demek istemiştir (Akay, 1998, 202). Senelerce ta'kid-i mânevîye örnek olarak gösterilmesine rağmen beytin manasının açık olduğunu savunan Ali Cânip Yöntem'in şerhi de benzerdir:

Ey gururla mest olan adam! Bir gün olacak bu azametinin mukabelesini göreceksin. Yani senin de gururun kırılacaktır. Şu kara taş bak. Onu çatlatan yumuşacık kar parçasıdır! Bu hâlden ibret almalısın! (Levend, 1946, 106).

Bu terkibe, buluttan dökülen yağmurun zamanla kayalarda rahneler açmasına istinaden karın yanı sıra bulut anlamını verenler de olmuştur. Rif'atzâde Abdurrahman Behcet'in şerhi de bu yöndedir; "bulutlardan damla damla düşen yağmurlar, kara taşların çukur yerlerinde birikip soğuşun tesiriyle o kayaları nasıl çatlatıyorsa, zalimâne kimsenin taş yüreğini de mazlumun "penbe-i mînâ"sı olan göz kapağından dökülen damla damla göz yaşları eritir" (Behcet, 1308, 24). Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*'nde Sâmi'nin hâl tercümesinde beyte,

Bazıları da zaç yağı şişesi kapağına konulan pamuğun demir üzerine vaz'olunduğu halde mermerde hâsıl olan rahne olduğunu veyâhûd büyük kayalar üzerinde hâsıl olan pamuğa benzer, onların bilâhare kayanın arasına sızarak mürûr-ı zamânla kayada rahne peydâ ettiğini dermiyân eyleyerek manânın mevcûdiyetine kâil olurlar ki tevcîh-i sâni daha muvâfıktır (Saraç, 2016, II/660).

şeklinde iki yorum getirir. Ferit Kam da, "penbe-i mînâ"nın, eskiden şişelerin ağzına konan pamuğa karşılık geldiğini düşünmektedir. Bu düşüncesini de Nâbî'nin⁴

Kim gördü bezm-i mey gibi bir rûşen encümen

Kandîli câm ü penbe-i mînâ zübâlesi

beyti ile Kilârî Fâ'ik Bey'in

Vücûd-dâde-i güftâr-ı nik ü bed olma

Biraz da şişe-i mey gibi penbe-der-gûş ol

beyitleriyle destekler ve *Gururla sarhoş olan kimse, mukabele yani hesap gününe hazır ol; büyük kayaları bazı kere şişenin ağzına konan küçük bir pamuk parçalayabilir*, şeklinde bir nesre çeviri ve *Nasıl ki o kadar küçük bir pamuktan yapılan fitil, büyük bir kayanın arasına konulan barutun patlamasına ve kayanın da bu suretle parça parça olmasına sebep olabilir*, minvalinde bir şerh getirir (Levend, 1946, 106-107). Tâhîrî'l-Mevlevî de "penbe-i mînâ"yı şişe ağzına tıklan pamuk tıpa anlamıyla ele almıştır:

"Penbe-i mînâ" şişenin ağzına mantar yerine konulan pamuktur. Tabîî beyazdır ve şişe içindeki mâyia temasından ıslaktır. Şair, bu iki sıfatı dolayısıyla onu "kar"a müşebbehün bih yapıyor ve "Şişenin ağzındaki pamuk gibi beyaz ve ıslak karların yağmasıyla kara taşların çatladığı gibi ey zâlim sen de mazlumların inkisarıyla cezanı görmeye şimdiden hazırlan!" demek istiyor (Olgun, 1995, 111).

Aynı isim, *Edebiyat Lugatı*'nin "ta'kîd-i ma'nevî" maddesinde ise, "Bazılarına göre bu beyit, karlar, nasıl karataşı rahnedar ederse ey kendini beğenme sarhoşu olan; sen de zulmettiklerinin göz yaşlarıyla bir gün belânı bulursun, demek imiş!" şeklinde şerh etmektedir (Olgun, 1936, 128).

Ali Nihad Tarlan ise "penbe-i mînâ"yı şişeye tıpa olarak takılan pamuk anlamıyla ele alıp mecazen, pamuğun barut yapımındaki rolüne atıfta bulunulduğunu söyler:

⁴ Beyit burada Nâbî'ye atfedilmiş olsa da Koca Râgıb Paşa'nın divanındaki bir gazele aittir (Demirbağ, 1999, 361).

Mesela koca koca kayaları barutla tarlar, parçalarlar. Gurur ile mest olan bir adam hakikaten kocaman bir kayaya benzer, hareketsiz, mağrur, geniş. Fakat bunun cezasını verecek kim olabilir; kötü işlerinin karşılığını kimse veremeyecek diye düşünür. Halbuki kaya karşısında en zayıf mevcut şisedir. Şişenin de pamuktan bir tıpası vardır ki dünya da en âciz, en yumuşak bir varlıktır. İşte o pamuk bu kayayı parçalayabilir. Nasıl? Pamuk barut olur kayanın içine girer, yine pamuktan o baruta fitil yaparlar. Ateşi verdiler mi? Koca kaya parça parça olur (Tarkan, 1990, 77).⁵

Ahmet Talat Onay, iki buçuk asırdır tartışmalara sebep olan bu beytin, ta'kîde örnek gösterilen ikinci mısraındaki “penbe-i mînâ” terkibi için yazdığı maddede konuyla ilgili yedi farklı görüşü bir araya getirmiştir.⁶ Birincisi, kardır; yumuşak kar tanelerinin sert taşları çatlatması sebebiyle. İkincisi, Veled İzbudak’tan naklen, kuyu kapağı olan kara taşların üzerindeki iptir; bu ip de gide gele, taşın üzerinde rahneler açar. Üçüncüsü, Kemal Üçok’un tevcihleri olan kara taşların üzerinde oluşan yosunları ve taşın üstüne pamuk koyup üstüne sirke dökerek çatlatma yöntemlerine işaret eder. Dördüncüsü, köpüklü dalgalar; dalgaların sahildeki kara taşlara çarpa çarpa açtığı rahneler sebebiyle. Beşincisi, Ferit Kam’dan naklen, şişe ağzına tıklan pamuk tıkaç yahut pamuktan yapılan fitildir. Altıncısı, Tahir Olgun’a aittir ve Ferit Kam’ın görüşüyle aynı şekilde şişe ağzına tıklan pamuk tıkaçtır. Yedincisi ise *Osmanlı Müellifleri*’nden naklen, zaç yağı şişesine kapatılan pamuktur. Bu görüşleri sıraladıktan sonra Onay şu kanaate varır:

O halde en yakışan mânâ şudur: Ey gurur mesti, mükâfât meclisine hazır ol. Siyah taştaki rahneler, şişe ağzındaki pamuk[tan] yapılan fitil ile atılan lağımın eseri olduğu gibi sana erişecek zarar da gördüğün mazlumlardan erişecektir (Onay, 2009, 370-371).

Beyit, şerhlerin yanı sıra tazmin ve tanzir yoluyla da anılmıştır. Bu türden metinleri de şerhe katkı sağlayan yorumlar olarak incelemekte fayda vardır. Sümblüzâde Vehbî’nin, söz konusu beytin yer aldığı gazeli tahmisinde, kurşun-elmas tezaadı, penbe-i mînâ-seng-i siyâh tezaadına bir misal olarak yer alır:

Güherim saht deyü olma cihânda magrûr

Hâlet-i üsrüb ü elmâs degil mi manzûr

Eyle keyfiyyet-i hâtır-şikene vakf-ı şu’ûr

Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr

Rahne-yi seng-i siyeh penbe-yi mînâdandır (Yenikale, 2017, 292)

Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*’nun “Elmas ve Kurşun” maddesinde, madenlerin en serti kabul edilen elmasın, yine yalnızca elmasla çizilebildiğini vurgulayarak bu cevheri şekillendirmek için yalnızca kurşun kullanımının yeterli olmadığını bildirmektedir. Buna göre, yumuşak bir maden olan erimiş kurşun, elmas tozu katılarak bir nevi zımpara hâlini almakta ve

⁵ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*’nde beyti “ta’kid-i manevî”ye örnek göstermiş ve Tarkan’ın ikinci mısraada “Nişabur Zelzelesi”ne telmih yapıldığını söylediğini belirtmiştir (Bilgegil, 1989, 42); konuyla ilgili ayrıca bkz. (Kahramanoğlu, 2006, 101-109).

⁶ Bu görüşleri sunduktan sonra çıkardığı mananın akabinde Onay, “penbe-i mînâ”nın şişenin ağzına kapatılan pamuktan tıpa anlamında kullanıldığı beyitlerden örnekler sunmuştur (Kurnaz, 2009, 371).

kurşun ancak bu surette, elmasa şekil vermek için kullanılabilmektedir (Şentürk, 2020, IV/155).

Sâmî'nin beytini açıklamaya yönelik çalışmalar yakın dönemde de devam etmektedir. Bunlardan biri Fatma Sabiha Kutlar Oğuz'un "Arpaemînizâde Sâmî'nin 'Ta'kid' Örneği Beyti Üzerine" başlıklı makalesidir (Oğuz, 2008, 346-359). Makale, Sâmî'nin divanını da istinsah etmiş olan Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn'in (ö.1202/1788) söz konusu beyti şerhi üzerinedir. Müstakîmzâde'ye göre, beyit öncelikle ta'kide sebep olan,

Rahne-i seng-i siyeh penbe-i mînâdandır

şekliyle ifade edilmiş, daha sonra şair bu nüshayı yok sayarak,

Rahne-i seng-i sebû penbe-i mînâdandır

mısraını tercih etmiştir. Burada "seng-i sebû" ile kastedilen, şarap konulan testilerin kapağıdır ve kapak olmak münasebetiyle "penbe-i mînâ" ile bağdaştırılmıştır. Bu iki farklı nüshayı anmadan önce Müstakîmzâde şerhine

Sakın ey mest-i derûn-saht ki rûz-ı ferdâ

Rahne-i seng eser-i penbe-i mînâdandır⁷

nüshasıyla başlamakta ve beytin bu hâliyle açık olduğunu ve "rahne-i seng-i siyeh" nüshasındaki tetabudan da kurtulduğunu kaydetmektedir (Oğuz, 2008, 352-354). Ancak divanı neşreden Oğuz, tespit edilen nüshaların çoğunda şarihler tarafından da tercih edilen "rahne-i seng-i siyeh" şeklinin yer aldığını bildirmektedir (Oğuz, 2008, 355).

Cumhur Ün, "Penbe-i Mînâya Dair" başlıklı makalesinde M. Rûhî'nin Feridüddin Attâr'ın *Pendnâme*'sinde geçen bir beytin izahında Sâmî'nin beytini de tanık gösterdiğini ifade etmektedir (Ün, 2009, 221-231). Beyti "penbe-i hurde-i mînâ" terkibiyle şerheden M. Rûhî, "penbe-i mînâ"nın cam kırıkları, "seng-i siyâh"ın ise bilinen siyah taş anlamıyla kullanıldığını, cam kırıklarını iyice ufalamak için kullanılan kara taşların bu işlem esnasında kendilerinin de ufalanmasına atıfla Sâmî'nin beytindeki anlama erişilebileceğini bildirmiştir (Ün, 2009, 227).

Yakın dönemde yapılmış bir başka çalışma ise Emrullah Yakut'un "Arpaemîni-zâde Sâmî'nin Meşhur Beytinin Farklı Bir Yorumu ve Klasik Şiirde Penbe-i Mînâ" başlıklı makalesidir (2022, 324-344). Sa'dullâh İzzet'in (ö. 1271/1855) babasına ait *Dîvân-ı Belâgat-'Unvân-ı Abdülkerîm* adlı mecmuaya Sâmî'nin beytini açıklamak üzere derkenar ettiği bir nottan yola çıkarak "penbe-i mînâ"nın Türk ve Fars şairlerince hangi farklı anlamlar ve bağlamlarda kullanıldığını inceleyen bu makalede, Sa'dullâh İzzet, söz konusu terkinin, beyitte şişe tıkaçı manasını kastetmediğini, şişe yapılmak üzere ocakta eritilen ve böylece hamur kıvamına gelen taş anlamında kullanıldığını söyler; bu yönden yorumlanınca beyitten, siyah taşın kırılması, penbe-i mînâ olmak içindir, taş ne kadar sert olsa da gün gelir kırıdğı şişe gibi kendi de kırılıp şişe olur, manası çıkar (Yakut, 2022, 327).

⁷ Sâmî Dîvânı'nın İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda kayıtlı TY431 ve TY5503 numaralı nüshalarında beyit bu şekildedir.

Görülüyor ki Sâmi'nin, ukde olmuş bu meşhur beytini çözmeye çalışanlar “penbe-i mînâ”nın hangi anlamda kullanıldığı sorusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Yazıldığı günden bugüne değin tartışmalara yol açmış beytin anlaşılması yolundaki çalışmalara bir katkı sunmak üzere bu makalede, söz konusu beyti farklı tevcihlerle şerh etmek üzere yazılmış bir risale konu edilecektir. Risalenin bulunduğu mecmua tanıtıldıktan sonra şerhte izlenen usule değinilecek ve günümüz Türkçesine çevirisi yapılacaktır. Sonuç kısmında ise şerhte yer alan tevcihler özetlenerek genel bir değerlendirme yapılacaktır. Ek olarak metnin transkripsiyonlu çevirisi verilecektir.

1. Risalenin Bulunduğu Mecmua ve Risale Hakkında

Metnin bulunduğu yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arapça Yazmalar Koleksiyonunda AY03757 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir mecmuadır.⁸ İçerisinde bu makaleye konu olan metinle birlikte, farklı isimlere ait dokuz risale bulunmaktadır. Metinlerin hattı, nesih, talik olmak üzere değişmektedir. Söz konusu risalelerin ilki 1b-4a yaprakları arasındaki *Risâletü Nûrî Efendi'*dir. Gayr-ı munsarif yani Arapçada sonuna kesra ya da tenvin almayan kelimelerin nasıl okunacağı ve harekeleneceği konusuna dair olan bu eserin sahibi olan Nûrî Efendi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Mecmuadaki ikinci metin, makalenin konusu olan şerh risalesidir. Herhangi bir başlığı bulunmayan risale, 6b-15b yaprakları arasında yer almaktadır. Metnin başlangıcından önce 5b'deki Hasan Efendi kaydına istinaden katalogta bu ad ile künyelenmiştir ancak metinde Hasan Efendi'nin kimliğine dair bir işaret görülmemektedir. Şerhin başlangıcında geçen Azîz adının üstü kırmızı kalemle çizilerek vurgulanmıştır ancak şârihin kimliğine dair başka bir bilgi yoktur. Mülevven ve müzehhep serlevhası ve yaldızlı cetveli sayfa kenarları ile mecmuadaki diğer risalelerden ayrılan bu şerh talik hatlı olup söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış, vurgular kırmızı çizgiyle yapılmıştır. Sayfa kenarlarında birkaç tashih kaydı vardır. Risalenin sonuna derkenar edilmiş, Sadullah imzalı bir mütalaa kaydı bulunmaktadır.

Üçüncü metin, *Er-Risâletü'l-Hüsreviyye fi'l-vela'* başlığıyla 17b-21b yaprakları arasında olup Molla Husrev'in köle azadı, velâü'l-ıtk meselesine dair yazdığı risaledir.⁹ Bu metnin yer aldığı sayfaların kenarlarında da yer yer tashih kayıtları bulunmaktadır.

Mecmuadaki dördüncü metin, 23b-36b arasında yer alan *Risale fi babi'l-ihbar bi'ilezi ala bahsi'l-Kafiye* başlıklı risale olup Yalvaçlı İbrahim Efendi'ye aittir. Bu risale özetle, Arapçada fiil cümlesini, içerisindeki bir unsuru vurgulamak amacıyla isim cümlesine dönüştürmenin kurallarını ele almaktadır.¹⁰ Yedi baptan oluşan risalenin sayfa kenarlarında minhüvat ve haşiyeler vardır.

Beşinci metin, Cürçânî'nin (ö. 816/1413) belagata dair meşhur eseri, *Hâşiye ale'l-mutavvel/Havâşî a'lâ şerhi'l-meşhûr li Telhîsi'l-miftah*'ıdır. Osmanlı

⁸ Mecmuaya, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/AY/nekay03757-02.pdf> bağlantısından erişilebilir.

⁹ Eserle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Özer, 2010, 173-207).

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Erken, 2016, 155-180).

medreselerinde belagat öğretiminde asırlarca okutulmuş temel kitaplarından biri olan bu eser, Kazvî'nin (ö. 739/1338) *Telhîsu'l-Miftâh*'ına Taftâzânî'nin (ö. 792/1390) *el-Mutavvel* ismiyle yazdığı şerhe bir haşiyedir. Yazmanın 37b-43a varakları arasında yer alan eserin yazımının yarım kaldığı anlaşılmaktadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır, sayfa kenarlarında ve satır aralarında tashih kayıtları bulunmaktadır.

Altıncı metin *Fasl fî mehâkimi erba'i tuyûr ve hüve'l-bâz ve'l-bûm ve'l-gurâb ve'l-bûlbûl beyne yedeyi Nebîyillâh Süleyman b. Davud* başlığını taşımaktadır. Yazmanın 47b-50a varakları arasında yer alan ve Hz. Süleyman'ın kuşlarla konuşmasını konu alan metin yaldızlı cetveller içindedir, söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İstinsah tarihi olarak h. 1110 / m. 1699 kaydedilmiştir.

Yedinci metin Makdisî'nin (ö. 678/1280) *Keşfü'l-esrâr a'lâ hikemi't-tuyur ve'l-ezhâr*, adlı eseridir. Seci üzerine kurulmuş, ayet ve hadislerden iktibaslarla örülmüş, manzume geçişleriyle süslenerek özellikle meclislerde okunmak üzere kaleme alınmış hikâye ve efsanelerden müteşekkil, makâme türünde bir metindir.¹¹ Yazmanın 56b-93a varakları arasında yer alan metnin başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olup sayfa kenarlarında tashih kayıtları ve haşiyeler yer almaktadır. İstinsah tarihi h. 1126 / m. 1714'tür.

Sekizinci metin, müellifi konusunda ihtilaf bulunan *Mukaddimetü's-salât* adlı risaledir. Namazın esaslarıyla ilgili muhtasar bir risale olan *Mukaddimetü's-salât* Mollâ Fenârî, (ö. 834/1431) Lütfullâh Keydânî (ö. 750/1349'dan sonra) ve Kemalpaşazâde'ye (ö. 940/1534) atfedilmektedir.¹² Yazmada 97b-101b varakları arasında yer alan risalenin başlığı *Hazâ Kitâbu Mukaddime-i Monlâ Fenârî Muhammed Rahmetullâhi Aleyhi*'dir, söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Dokuzuncu metin, *Kıt'a min Envarü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*'dir. Beyzavî'nin (ö. 685/1286) *Envarü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*'inden İsrâ ve Kehf surelerinin tefsirlerinin alındığı bir kesit suretindedir. Yazmanın 103a-138b varakları arasında devam eden metinde ayetler, kırmızı çizgilerle vurgulanmıştır. Sayfa kenarlarında ve satır aralarında tashih kayıtları ve haşiyeler bulunmaktadır.

Çoğunluğu Arapça metinlerden ibaret bu mecmuanın ikinci sırasında yer alan ve bu çalışmanın da konusu olan risale Arpaemînzâde Sâmî'nin *Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr/ Rahne-i seng-i siyeh penbe-i mînâdandır* beytini şerh maksadıyla yazılmıştır. Risalenin herhangi bir başlığı bulunmamaktadır. Hamdele ve salveleden sonra Sâmî'nin beytinin layığıyla anlaşılamaması sebebiyle beyti açıklamak vazifesini tevazu ile üstlendiğini dile getiren Azîz, hata ve noksanlarının mazur görülmesini dileyerek şerhine başlar. Öncelikle Sâmî'nin söz konusu beytini yazar ve beyitte geçen tüm kelimelerin lügat manalarını madde madde verir ve her mana için Fars edebiyatından bir ya da iki beyti tanık gösterir.¹³ Daha sonra, bu kelimelerin farklı manalarıyla yeni bağlamlar oluşturarak şerh için tevcihlerini sunar. Her

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Akyıldız, 2003, XXVII/417-419).

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. (Gömbeyaz, 2010, 467-524).

¹³ Buradaki maddeler ve tanık gösterilen beyitler, büyük ölçüde *Ferheng-i Şu'ûrî*'deki madde ve tanıklarla örtüşmektedir.

tevcihin başında, kelimelerin o bağlama uygun gelecek manalarını ayrıca sıralayarak beyti açıklamaya çalışır. Beyti, bu usulle altı farklı yönden şerh ederken bağlamın ortaya çıkardığı farklı manalara istinaden Sâmi’nin, beyti nasıl bir ortamda ve hangi sebeple söylemiş olduğuna dair duyumlarını ve tahminlerini de aktarır. Risalenin hatimesinde bu şerhi yazmasının sebebini anlatır. Buna göre Azîz, bir meclise konuk olmuş, burada ev sahibinin “seng-i siyeh”ten mamul bir sürahisi nadirattandır diye çok beğenilip konuşulmuş. Bu ilgi üzerine Azîz de Sâmi’nin meşhur beytini meclistekilere okumuş ancak manasındaki güçlük sebebiyle açıklaması istendiği için söz konusu şerh risalesini kaleme almış.

Risalenin son sayfasına derkenar edilmiş bir mütalaa kaydında, Sadullâh imzalı bir kimse, buradaki tevcihlerin beytin manasına uygun bulunmadığını söyleyerek başka bir tevcihle beyti şerh etmiştir. Bu kişinin, risalede şerh edilen beyti kendi mecmuasına “Ez-müşkilât-ı Sâmi” başlığı altında kaydetmiş¹⁴ ve bir başka mecmuada şerhe çalışmış (bkz. Yakut, 2022) Sadullâh İzzet (ö. 1271/1855) olması ihtimal dâhilindedir ancak elimizde bu tespiti yapabilecek denli yeterli veri bulunmamaktadır. Bu mütalaa kaydı, metnin günümüz Türkçesine çevirisi ve transkripsiyonlu çevirisinin yapıldığı bölümlerin sonuna eklenmiştir.

2. Metnin Günümüz Türkçesine Çevirisi¹⁵

Kadim kelamın ayetlerinin başlangıcı, Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Şükür, hamd ve övgü, istiare ve cinastan ari şekilde Allah’adır. İhtiyacı olmadığı ve bizi zorlamadığı hâlde, o, yüceliği hiçbir şeyle kıyaslanamaz olan Allah’a dua ve selam ederiz. İnsanların en faziletlieleri arasında en fasihi olma makamına erişmiş Hz. Muhammed’e ve onun ailesi ile ensarına saygı ve hürmetle sonsuz, sınırsız salavat getiririz. Girizgâhın şartlarını tamamladıktan sonra böylece yazılarak beyan edilir ki, **beyit**:

چنان آغاز کرد و شاعرانه

نغم پرداز این شیرین ترانه

[Bu şirin teraneyi besteleyen kimse, söze şairane bir tavırla başladı.]

Zamanın söz ehli ve asrın nüktedanları arasından çıkıp zarif kimselerin dikkatli nazarlarına hayret veren son dönem şairlerinin ve belagat sahiplerinin önde gelenlerinden Sami Mustafa Efendi hazretlerinin inceliklerle dolu gazelleri içinde, ibareleri kısım kısım incelenmeye çalışılınca kökü bulunmayan sayı gibi sonuçsuz kalan, yazılarak sağlaması yapılmaya çalışılınca heyula gibi farklı suretlere dönüşmeye mayil, bakışa göre anlamı değişen bir beyti, fasihler arasında kulaktan kulağa yayılıp şöhret bulmuş olup mana ve mazmunlarına yeterince dikkat edilmemesi sebebiyle bazılarının bu

¹⁴ Millî Kütüphane 06 Mil Yz C 20, v. 93b. Tematik özellikteki bu mecmua ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Atik, 2022).

¹⁵ Çeviride mümkün oldukça kaynak metne sadık kalınmıştır ancak metnin doğası gereği açıklamaya muhtaç kısımlarda bazı eklemeler ve sadeleştirmeler yapmak gerekmiştir. Metinde tanık gösterilen beyitlerin nesre çevirileri köşeli parantez içinde verilmiş, kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir. Farsça beyitlerin çevirisinde ve kaynaklarının tespitindeki yardımları için Sidika Jazebi’ye teşekkür ederim.

beyti tevcih¹⁶ ve tevilden¹⁷ ari, bazılarının da hayal ve rüyalar gibi yorum ve açıklamadan beri bulması, üzerinde düşünmeden kolayca söylenmiş sözler olarak görmesi gibi basit hezeyanların apaçık yanlışlığına hiç şüphe bulunmamakla birlikte, **beyit**:

Yine hem-cinsi çeker birbirinin gayretini

Zahm-ı mîkrâsa urur sûzen anun-çün merhem¹⁸

[Birbirinin gayretini her zaman hemcinsi çeker; onun için (cerrahi) iğne, bıçak yarasına merhem olur.]

nağmesiyle korunması ve muhafaza edilmesi bu kulun üzerine yüklenmiş bir görev olduğuna dair özü kabul edildikten sonra, önemsiz bir kimse olan bu Aziz, dikkatçe noksan bilgisi ve ilmiyle, bahsi geçen,

Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr

Rahne-i seng-i siyeh penbe-i mînâdandur

beytinin nüktelerini ve mazmunlarını şu şekilde yorumlar:

Hâzır: İsm-i fail ve meful manasıyla fail, amade olucu, amade olmuş ve olmuş, bitmiş düzenlenmiş demektir. Fail manasıyla, **beyit**:

Leb-i hasm-ı lecûca İzzetâ mühr ur sükûtunla

Cedel-kârâna hâmuşî kadar hâzır-cevâb olmaz¹⁹

[Ey İzzet, inatçı hasmın dudağına sükutunla mühür vur; çünkü tartışmacılara sessizlikten daha iyi bir hazırcevap yoktur.]

Meful manasıyla, **beyit**:

برم چون میکشی تیغ جفا باید برم حاضر

که آماجہ است این فولاد را هر چه برم باید

[Beni kucakladığın an, cefa kılıcına hazır olmam gerek çünkü ne kuşanırsam kuşanayım bu çeliğin hedefiyim.]

Ol: Türkçe emirdir. Farsçada “باش” derler.

Bezm: Şarap ve sohbet meclisidir ama aslında bu meclislerdeki söyleşmelerden kinayedir. Zira sohbet kelimesinin aslının meclislerden geldiği dil bilginlerince bilinir. Bezm, meclisin misafiri anlamına da gelir; **beyit**:

اسباب طرب جمع کن و بزم بیاری

اطباق سموات چه گسترده و چه طی

¹⁶ Tevcih: Sözü hem olumlu hem de olumsuz anlamlara gelecek biçimde söyleme sanatı.

¹⁷ Tevil: Çevri. Sözü ilk kastedilen anlamından başka bir anlama çekme; görüldüğünden farklı yorumlama; sözü çevirme.

¹⁸ Beyit Nâbî'ye aittir (Bilkan, 1997, 836).

¹⁹ Bu beyit İzzet Ali Paşa Divanı'ndandır (Kutlar Oğuz, 2019, 192).

[Göklerin tabakaları serilmiş veya dürülmüş olsa ne çıkar, sen eğlence için gerekenleri topla ve misafirleri çağır.]²⁰

Çadıra da bezm adı verilir; **beyit**:

زده در چمنزار بزم بلند

بفرمود بزم شراب آورد

[Çimenlikte büyük bir çadır kurdurup şarap meclisi hazırlansın diye buyurdu.]²¹

Bezm, Arapçada zarar vermek, diş ile ısırarak ve süt sağlamak ve bazı lugatlerde işret ve safa etmek, hoşça vakit geçirmek karşılığında da yer alır.

Mükâfât: “Kefâ” mastarındandır. Müfâ’ale babının işteş fiil olduğu malumdur. Esreli ve son harfi medli “el-kifâ”, birbirine dikilerek çadır eteği yapılan iki parça bez ve beraberlik, eşitlik gibi anlamlara gelir. “Fu’l” ve “fu’ul” vezninde, kef ve fe harfleri ötreli, vav harfi cezimli “el-küfûv”, kişinin eşitidir, Türkçede denktas derler, “ekfâ”nın çoğulundan gelir. Kef’i üstünlü, fe’si medli “el-kefâ” beraberlik, eşitlik gibi eylemlerde de olumlu ya da olumsuz cezaya karşılık geldiğine binayen olumlu ya da olumsuz “mücâzât”a yani cezalandırmaya, karşılığını almaya-vermeye denir, **beyit**:

Bu vaz’-ı nâ-pesendüñ rûzgâr eyler mükâfâtın

Mukaddem itdiği küstâhlık ma’zûr olur bir gün²²

[Bu beğenilmeyen hâlin mükafatını felek bir gün verir; önceden ettiği küstahlık bir gün bağışlanır.]

Beyit:

چو بد کردی مشوایمن زآفات

بدی را بد بود آخر مکافات

[Kötü bir iş yapınca kendini belalardan güvende sanma; bu kötülüğün karşılığı, sonunda yine kötülük olur.]²³

Eyâ: Nida edatıdır, **beyit**:

ایا پُرلعل کرده جام زَرین

ببخشا بر کسی کیش زر نباشد

²⁰ Ahmed Hayâtî'nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi* ve *Ferheng-i Şu'ûrî*'de ve Ahmed Hayâtî'nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi* bu beyit “bezm” maddesine tanık olmak üzere Hakîm Nizârî-i Kuhistânî'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, I/797; Şahin, 2016, 412).

²¹ *Ferheng-i Şu'ûrî*'de bu beyit “bezm” maddesine tanık olmak üzere Mîr Nazmî'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, I/798).

²² Bu beyit Veysî'ye aittir bkz. (Toska, 1985, 212).

²³ Bu beyit *Na'imâ Tarihi*'nde, *İzzî Tarihi*'nde, Lebîb'in *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*'nde ve *Hadikatü'l-vüzerâ*'da da yer almaktadır. (Mustafa Nâimâ, 1867, VI/205; Yılmaz, 2019, 438, 805, 937; Yavuz, 2021, 375, 439; Osmanzâde Ahmed Tâ'ib, 1271, 124). “Eğer iyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş olursunuz; kötülük ederseniz yine kendinize edersiniz.” (İsra/7) ayeti iham edilmektedir.

[*Ey altın kadehini yakutla dolduran, o kadehi, altını olmayan kişiye başışla.*]²⁴

Tembih ünlemi olarak da kullanılır ve önceki edata dâhil olur; **beyit:**

ایا شاه محمود کشورگشا

که از من نترسی بترس از خدا

[*Ey memleketler fatihi Şah Mahmut, benden korkmuyorsan Allah'tan kork!*]²⁵

Soru edatı olur; **beyit:**

که سلطان از این روزه گویی چه خواست

که افطار او عید طفلان ماست

[*Karınlarını doyurmak için bekleyen çocuklarım için onun iftar vakti bayram olmuşken Sultan, bu tuttuğu oruçtan ne sevap umuyor?*]²⁶

Temenni makamında da kullanılır; **beyit:**

آنان که خاک را به نظر کیمیا کنند

آیا بُود که گوشه چشمی به ما کنند

[*Toprağı bir bakışla altına çeviren [simyacılar] acaba bize de gözlerinin köşesiyle bakıp küçük bir lütufta bulunur mu?*]²⁷

Mest: Çok sarhoş olup sarhoşluktan kendini kaybedene derler. Bu dereceye ulaşana Arapçada “tâfih” derler zira sarhoş, bu dereceye varmadığı hâlde kendini kaybetmiş gibi davranan kimseye denir. Mest ile sarhoşun arasında fark olduğu, şu beyitten anlaşılır; **beyit:**

خوش آن شبها که پیشش بودمی که مست و گه سرخوش

جهانم می شود تاریک چون یاد آرم آن شبها

[*Bazen mest bazen sarhoşça onun yanında olduğum geceler ne hoştu; [şimdi] o geceleri hatırladığımda dünyam kararıyor.*]²⁸

Gurur: Gayın’a ötre koyarak; yahut “garûr” gayın’a üstün koyarak fetha ile “el-garûr”, aldatici dev, yani Yüce Allah’ın kadim kelamında “...o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırmasın”²⁹ şeklinde bildirdiği şeytandır. Buradaki “billâhi” kelimesinin “lehâ”, “yelhâ”, “lehven”den müştak olduğu erbabınca malumdur. Ötre ile “el-gurûr”, aldanmak ve mekâsir-i cild yani derinin bükülmeleri anlamlarına gelir. Bu konuda şöyle derler: غرور/gurûr, غر

²⁴ Beyit, Hâfız-ı Şirâzî’ye aittir (Hâfız, 1320, 110). Ahmed Hayâtî’nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*’nde de “elif” harfine tanık olarak alıntılanmıştır (Şahin, 2016, 224).

²⁵Bu beyit Ahmed Hayâtî’nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*’nde de “elif” harfi için tanık olarak Firdevsî’den alıntılanmıştır (Şahin, 2016, 224).

²⁶ Sa’dî’nin *Bostân*’ında geçen bu beyit, imkânı olduğu hâlde etrafındakilere yardım etmekten kaçınan bir kimsenin ibadetindeki riya meselesini konu alan bir hikâyede, çocukları için yiyecek isteyen bir kadının, Sultan oruçlu olduğu için mutfak kapalıdır denmesi üzerine bulunduğu serzeniştir (Sa’dî, 1230, 77).

²⁷Beyit, Hâfız’a aittir (Hâfız, 1345, 46). Ahmed Hayâtî’nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*’nde de “ayâ” kelimesine tanık olarak alıntılanmıştır (Şahin, 2016, 353).

²⁸Beyit, Emîr Husrev Dihlevî’ye aittir (Dihlevî, 1361, 27).

²⁹ Fatır/5.

/baştan çıkardı fiilinden türemiştir, “aldatıldı” demektir. Kendisiyle aldatıldığı yani etkisinde kaldığı şey, demektir. Ayrıca, kumaşı ilk hâli üzerine katlamak yani kıvrıp bükme, demektir; bu takdirce kelime kıvrım ve büküm verici manasına da gelir. Kibir ile gurur arasında fark olduğu bilinmelidir. Tetkik edenlere göre kibrin ikinci derecesi kendini beğenmişlik, üçüncüsü ise gururdur. Kibrin fenalığı, Allah ile çekişmekten gelir; bu da kendini beğenmişlik, halka gösteriş ve övünmekle olur. Gurur ise kişinin, zenginleşince kimseye ihtiyacı olmadığını göstermesi tarzında laubali tavırlardır, kendi kendini bu şekilde aldattığı için ona mağrûr ve garûr derler; **beyit:**

غرور حسن اجازت مگر نداد ای گل
که پرسشی نکنی عندلیب شیدا را

[*Ey gül, mecnun bülbülün hâlini sormana, güzelliğin gururu mu izin vermiyor?*]³⁰

Kelime, aynı zamanda firîb ve firîbden gibi aldanmak ve aldatmak manalarına da gelir; **mısra:**

اصلش نبود آنچه مر داد غرور

[*Gururun [/aldatmanın] kazandırdığı şeyin aslı yoktur.*]³¹

Rahne: He'nin cezmi ve nun harfi üstün ile okunarak; duvarlarda ve başka yerlerde olan oyuk, gedik manasında kullanılır; **beyit:**

یکی کوه از رخنه دیوار بست
زده در گریبان آن رخنه دست

[*Bedeninde gedik olan bir dağdı; o gediğe tutundu.*]³²

Kılıç ve hançerin açtığı gedik anlamına da gelir. Yay gezi ve görülemeyen şeyler için kullanılır; **beyit:**

ز مستی که شد رخنه سد حضور
مرتّب نمازد سرای حضور

[*Kış, can sıkıntısı seddinde gedikler açtı ve huzur sarayını bozdu.*]³³

Tuhfetü'l-ahbâb'ta kâğıt manasında yer alır. Gediklenmek, bir şeyin incinmesine sebeptir; buna dayanarak kazazede, azarlama ve zarar anlamında

³⁰ Beyit, Hâfız'a aittir (Hâfız, 1320, 4).

³¹ *Ferheng-i Şu'ûrî*'de bu beyit “gurur” maddesine tanık olmak üzere Ebu'l-me'ânî'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2680).

³² *Ferheng-i Şu'ûrî*'de ve Ahmed Hayatî'nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*'nde bu beyit “rahne” maddesine tanık olmak üzere Mevlânâ Hatîfî'den alıntılanmıştır. (Yılmaz, 2019, III/1948, Şahin, s. 2016, 457).

³³ *Ferheng-i Şu'ûrî*'de ve Ahmed Hayatî'nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*'nde bu beyit “rahne” maddesine tanık olmak üzere Hüseyin Meşhedî-i Senâyî'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/1948, Şahin, 2016, 457). Şairin *İskendernâme*'sinde şu şekilde geçer:

ز مستی که شد رخنه سد حضور

مرتّب نیابد سرای شعور

Sarhoşluktan dolayı ayıklık seddinde delik olduğu için akıl sarayı sağlam kalmaz (İsfahânî, 03.11.2024).

da kullanılır ki kederli kimseye zarar ve ziyan görmüş anlamında “rahne-dâr” derler; **beyit**:

ابو سحر سلطانی که در ملک بهشت
نه هشت انصاف و عدلش هیچ رخنه

[*Ebû İshak, cennet mülkünün sultanıdır; onun insafında ve adaletinde hiç gedik yoktur.*]³⁴

Seng: Nun'un cezmiyle okunur. Beş manaya gelir. Evvela, bilinen anlamıyla taşdır, genellikle madenî olan taş denir; **beyit**:

زمنجیق فلك سنگ فتنه میبارد
من ابلهانه گریزم در آبگینه حصار

[*Felek mancınığından [üzerime] fitne taşları yağarken ben aptal gibi, kadeh hisarına sığınyorum.*]³⁵

İkinci anlamı ölçüdür; **beyit**:

بسی ارمغانی زتاراج زنگ
بهرسو فرستاده بی وزن و سنگ

[*Zengibar yağmasından birçok armağanı, her tarafa ölçüsüzce, değerine bakmadan gönderdi.*]³⁶

Diğer beyit:

ای به معیار ضمیر تو دغل سیم سحر
وی به میزان وقار تو [10a] سبک سنگ جبل

[*Senin kalbine kıyasla seherin gümüşü sahtedir; senin ağırbaşlılığın ölçüsünde dağların taşı hafif gelir.*]³⁷

Üçüncü anlamı, kadir, kıymettir; **beyit**:

چه خوش گفت آن که سنگ از همتش بود
که همت هست مغناطیس مقصود

[*Kıymetini çabasıyla kazanan o kimse ne güzel demiş: Çalışmak, maksadın mıknaatıdır.*]³⁸

Dördüncü anlamı, vakar ve temkindir; **beyit**:

بزم تازه کن ای ترک تنگ چشم
در بیدلان مدار درین وقت سنگ پشم

³⁴ Bu beyit, *Ferheng-i Şu'ûrî* ve Ahmed Hayâtî'nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*'nde de “rahne” maddesine tanık olarak Şems-i Fahrî'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/1948; Şahin, 2016, 457).

³⁵ Beyit, Örfî-i Şîrâzî'ye aittir (Örfî-i Şîrâzî, 1378, 119).

³⁶ Bu beyit, *Ferheng-i Şu'ûrî*'de “seng” maddesine tanık olarak Nizâmî'nin *İskendernâme*'sinden alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2177).

³⁷ Bu beyit Selâm-ı Sâvecî'ye aittir (Sâvecî, 1371, 259). *Ferheng-i Şu'ûrî*'de “seng” maddesine tanık olarak alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2177).

³⁸ *Ferheng-i Şu'ûrî*'de bu beyit “seng” maddesine tanık olmak üzere Selâm-ı Sâvecî'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2177).

[*Ey çekik gözlü Türk/güzel! Sabah meclisini tazele! Bu vakitte âşıklardan ağırbaşlılık bekleme.*]³⁹

Diğer beyit:

ای که از علم گران سنگ تو گیرد سنگ سنگ
همچو زر گردد ز جودت پانصد فرسنگ سنگ

[*Ey ki taş, ağırlığını senin ağırbaşlı ilminden alır. Senin kavrayışın ve cömertliğİN sayesinde beş yüz fersahlık taş, altına dönüşür.*]⁴⁰

Beşinci anlamı, “kifâ” kısmında da bahsi geçen manaya uygun şekilde beraberlik demektir ancak bunda fark vardır, erbabınca bilinir; **beyit:**

در نبرد رستم همسنگ او
دیدۀ گردون ندیده جنگ او

[*O, savaşta Rüstem’le başa baştır. Feleğin gözü öyle savaş görmemiştir.*]⁴¹

Siyeh: Yedi manaya gelir. Evvela, bilinen siyahtır ki Arapçada esved derler. İkinci olarak mest ve sarhoş demektir; **beyit:**

منم سیاه خرابات لعل او چون جام
که ذوقهاست مرا زان شراب نوشگوار

[*Ben de kadeh gibi onun lal dudağının meyhanesinin gözü kararmış sarhoşuyum. Aldığım lezzet, abıhayat gibi tatlı olan o şaraptandır.*]⁴²

Üçüncü anlamı Hindû köledir:

زبنفشه تاب دارم که ز زلف تو زند دم
تو سیاه کم بها بین که چه در دماغ دارد

[*Senin zülfünle bahse giren menekşeye öfkeliyim; şu değersiz siyah [Hindû] köleye bak, kafasında neler kuruyor.*]⁴³

Dördüncü olarak Arapçada “ezrak hat” dedikleri bir nevi hattır; **beyit:**

بجام عشق تو می تا خط سیاه دهم
منم که سر بسر آن خط سیاه دهم

[*Baştan başa kara yazılı olan benim; siyah hatta aşkının kadehiyle şarap ver!*]⁴⁴

³⁹ *Ferheng-i Şu’ûrî*’de bu beyit “seng” maddesine tanık olmak üzere Seyf-i İsferengî’den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2178).

⁴⁰ *Ferheng-i Şu’ûrî*’de bu beyit “seng” maddesine tanık olmak üzere Bahâeddîn-i Zencânî’den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2178).

⁴¹ *Ferheng-i Şu’ûrî*’de bu beyit “seng” maddesine tanık olmak üzere Nazmî’den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2178).

⁴² *Ferheng-i Şu’ûrî*’de bu beyit “siyâh” maddesine tanık olmak üzere Refî’eddîn Lübnânî’den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2288).

⁴³ *Ferheng-i Şu’ûrî*’de bu beyit “siyâh” maddesine tanık olmak üzere Hâfız’dan alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2288).

⁴⁴ *Ferheng-i Şu’ûrî*’de bu beyit “siyâh” maddesine tanık olmak üzere Hâkânî’den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2288). Hakânî’nin Divanı’nda,

Beşincisi, şom, uğursuz ve kötü bahttır; **beyit**:

چه خوش بزمیست رنگین مجلس جانان چه سود اما
که نتوان شد سفید از شومیء بخت سیاه آنجا

[*Sevgilinin meclisi ne güzel ve renkli bir meclistir. Ama ne fayda! Kara bahtın uğursuzluğundan orada bile aklanıp kurtulmak mümkün değildir.*]⁴⁵

Altıncı olarak İsfendiyâr'ın atının ismidir. Yedincisi ise *Zemzeme*'de denilen bir kitabın ismidir.

Penbe: Dört anlama gelir. Evvela, bilinen pamuktur. İkinci olarak kaçış, çekinme, saçma sapan konuşmadır ki çok bilmişlerin âdetleri arasındadır. Üçüncüsü, yok olmaktır; **beyit**:

پنبه کن ای جان دشمن ز آن تنی
کوز ترکش دوکدان خواهد نمود

[*Ey düşmanın canı! Bedeninin yok olmasına hazırlan; çünkü o (memduh) sadağını iş yapacaktır.*]⁴⁶

Dördüncü anlamı acz ve âcizdir; **beyit**:

پنبه کنم لشکرانرا چنان
کز تن آن پنبه کنم استخوان

[*Askerlerini kemikleri etlerinden ayrılmışçasına âciz bırakayım.*]⁴⁷

Mînâ: Genellikle sırçaya dense de özellikle şarap konulan uzun boğazlı şişe için kullanılır. Genellikle, şişe cinsinden olan diğer şeyler için de kullanılır. Şişeye benzetilmesi sebebiyle feleğe de mînâ derler; **beyit**:

Ol ki ışıktan sararmışdur yüzi ayvâ gibi
Oynadur bu künbed-i mînâyı bir elmâ gibi⁴⁸

Beyit:

طیبیان را مگر این نکته حل نیست
که در نه شیشه داروی اجل نیست

[*Tabipler, feleğin dokuz şişesinden gelen ecel derdine derman bulamaz.*]⁴⁹

به جام عشق تو می تا خط سیاه دهند
مم که سر به خط آن خط سیاه نهم

şekliyle, Câm-ı Cem üzerindeki yedi çizgiden dördüncüsü olan "Hatt-ı Ezrak"ı telmihen söylenmiştir (Hakânî-i Şîrvânî, 1357, 815).

⁴⁵ *Ferheng-i Şu'ûrî*'de bu beyit "siyâh" maddesine tanık olmak üzere Ehlî-i Horâsânî'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, III/2288).

⁴⁶ Burada "yok et" anlamındaki "penbekün" "dukdan/ iş" itibarıyla ihamdır ve pamuk anlamını da düşündürmek için kullanılmıştır. *Ferheng-i Şu'ûrî*'de bu beyit "penbe" maddesine tanık olmak üzere Hâkânî'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, I/175).

⁴⁷ *Ferheng-i Şu'ûrî*'de bu beyit "penbe" maddesine tanık olmak üzere Mîr Husrev'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, I/175).

⁴⁸ Beyit Kemal Paşazâde'ye aittir (Saraç, 2022, 343)

⁴⁹ Bu beyit Dihlevî'nin *Şîrîn ü Husrev*'indendir (Dihlevî, 1962, 334).

Bu beyitten, feleğe mînâ denme sebebinin, şişeye benzerliği olduğu anlaşılmaktadır. Şişe gibi dayanıksız ve zayıf yapılı olup küçük bir tesirle direncinin kırılarak sağlamlığını kaybettiği ve harap olduğu ibretiyle benzerlik kurularak dünyaya da mînâ denmiştir; **beyit**:

آن که بُرنقش زد این دایرهٔ مینایی

نیست معلوم که در پردهٔ اسرار چه کرد

[Bu mavi daireyi/ dünyayı nakışlarla süsleyen yaratıcı, sır perdesinin arkasına ne gizledi bilinmez.]⁵⁰

Bununla birlikte mînâ, Kaknüs türünden bir kuşun ismidir.

-den: Arapçadaki min ve an manasınadır.

-dur: Rabıta edatıdır. Hüküm ve haber manasını ifade eder.

Kelimelerin manalarından elde edilen sonuç: Hâzır: Âmâde. Ol: Emr. Bezm: İşret vakti. Mükâfât: Karşılığını alma-verme. Eyâ: Nida edatı. Mest: Akli başında olmayan. Gurûr: Kıvrır, bükümlendiren. Rahne: Kâğıt. Seng: Kadir, kıymet. Siye: Yazı. Mînâ: Sürâhi. Penbe: Pamuk. -dendir: Rabıta edatı. **Beyitten elde edilen mana**: Ey kendinden bihaber mest, elem ve esef duyma ve bu harabatılığın mükâfatına hazır ol, bekle. Zira kadir, kıymet verilen yazının kâğıdı sürâhinin pamuğundan yapılı; yani şişenin ağzına konan pamuk çirkin ve ezilmiş iken temizlenerek kâğıt yapıp üzerine kıymetli ayet ve hadisler yazılarak muteber ve makbul olduğu, herkesin öpüp baş üstüne koyduğu bir şeye dönüştüğü görülür. Sen de tövbe istiğfar edenlerden olup ahlâkını ıslah edersen şüphesiz, halk içinde muteber, Allah katında makbul kul olacağını bil ve harabatilikle çektiğin sıkıntı, üzüntü ve ıstırapın mükâfatına hazır ol. Bu mazmunda Örfî'nin bir **beyti**:

پاک طینت نشود عاقبت کارش بد

پنبه چون کهنه شود کاغذ قرآن گردد

[Tıynetî temiz olanın akıbeti kötü olmaz, pamuk eskiyince Kur'an kâğıdı yapılıır.]⁵¹

Başka bir yönden incelenirse. Hâzır: Âmâde. Ol: Emir edatı. Bezm: Eğlence ve işret. Mükâfât: Benzeşme, hemhâl olma. Mest: Sarhoş. Gurûr: Kendini beğenme ve kibir. Rahne: Zarar. Seng: Kadir, kıymet. Siye: Kötü baht. Penbe: Çekinme. Mînâ: Felek. **Beyitten elde edilen mana**: Ey mağrur sarhoş yahut ey gururdan sarhoş olmuş kimse, eğlence ve işrete katılmaya ve uyum sağlamaya hazır ol. Emir suretidir, uy, uygun olanı yap demektir. Zira bedbahtların kudretlerine ansızın hâlel getiren felekten çekinmeleridir. Felekten murat, âlemin tavırlarıdır. Özetle, bedbahtlık, hürmet ve kıymet yoksunluğunun, âlemin tavırlarına uyum sağlamamak yani zamane insanlarına benzememek ve onlarla uzlaşmamaktan geldiğini bil ve eğlence ve işrette onları takip etmeye ve uyum sağlamaya hazır ol. **Mısra**:

Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye⁵²

⁵⁰ Beyit, Hâfız'a aittir (Hâfız, 1345, 80).

⁵¹ Bu beyit, Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Sâ'ib Tebrîzî'ye aittir (Taşan, 2021, 166).

⁵² Bu mısra XVI. yüzyıldan itibaren pek çok kez tazmin edilmiştir bkz. (Erdoğan, 2000).

Bu mazmun üzerine İbni Kemâl'in **beyti**:

Kime kim dehrde âsâyiş ü râhat matlab

Dimez bu nîk ü bu bed der li-küllî mezhebin yezheb

[*Dünyada asayiş ve rahat isteyen kimse, bu iyidir, bu kötüdür demez, her yola gidilir, der.*]

Başka bir yönden: **Mest:** Sarhoş, akli başında olmayan. **Gurûr:** Kinaye ile çok şarap içmek hırsı ile gururlanmak demektir; zira sarhoş rintlerin ondan başka övünüp gurur duyacağı şey yoktur. **Rahne:** Vakâr taşının verdiği zarar. **Siyeh:** Sarhoş. **Penbe:** Acz. **Mînâ:** Sürahidir ama burada zarfı ifade edip mazrufu kastetmek kabilinden şarap için kullanılmıştır. **Beyitten elde edilen mana:** Ey, çok şarap içerim diyerek övünen ve gururlanan akılsız sarhoş, eğlence ve işrete katılmaya, uyum sağlamaya hazır ol zira şarap içmekten aciz düşmek, rintlerin vakarına hâlel getirir; yani şarap içenler indinde bundan fazla tahammülüm yoktur demek, kadehin elden ele dolaştığı mecliste acziyet göstermektir ve bu mestaneliğin vakarını bozar. Bir şarapsever, içki meclisine, çok şarap içmek iddiasıyla katılmış da takat yoksunluğuyla mest olup kendinden geçerek dostların durmadan içtiği bu sohbette birden yıkılınca, daha sonraki şarap meclisinin malzemeleri ve meze kâseleri peyderpey tazelenip tekrar eğlence, içki ve kadehler elden ele dolaşmaya başlandığında sarhoş olup sızan dosta, kendilerine uyum sağlayamayıp acziyet gösterdiği, kadeh yoldaşlığını bıraktığı için ayıplama ve azarlama yollu bu beyti söylemiş olmalıdır; **beyit:**

بنام عشق تو کردم هزار نوشانوش

ولیک چون تو نبودم نه مست و نه سرخوش

[*Senin aşkına binlerce kadeh içtim ama yanımda olmadığın için ne mest ne sarhoş oldum.*]

Başka bir beyit:

بنوش رطل گرانی مبین زمن الحاح

ونحن نشرب شرباً كذلك الاقداح

[*İsrarına bakma, ağır kadehten iç. Biz de şarapla birlikte kadehleri dahi içiyoruz.*]⁵³

Başka bir yönden incelenirse. **Bezm:** Hâli vakti iyi olmak. **Mükâfât:** Uyum sağlama. **Gurûr:** Aldanıcı. **Seng:** Vakâr ve temkin. **Siyeh:** Sarhoş. **Penbe:** Çekinme. **Mînâ:** Şarap. **Beyitten elde edilen mana:** Ey sarhoşlukla aldanmış kimse, hoşça vakit geçirmek için sarhoşluğa uyum sağla; zira şaraptan uzak durmak ki kinayeye şarap içmekten çekinmek demektir, rindin kıymetine, vakarına hâlel getirir. Buna göre güya sarhoşluk insanı devlet ve vakar sahibi edermiş; öyleyse şarap içip sarhoşlukla hoş vakit geçirmeye hazır ol ve şarap

⁵³ Bu beyit ilk mısraı farklı olmak üzere Hâfız'a atfedilmektedir:

پیاله چیست که با یاد تو کشیم مدام

و نحن نشرب شرباً كذلك الاقداح

Piyale nedir ki? Daima senin aşkına ve hatrına içeriz ve şarap içtiğimizde kadehleri dahi içeriz (Vehbî, 1288, 326).

içmekten kaçınma, rintlere benze ki bu husustan çekinmek rintlerin vakar ve servetine halel getirir. Rintler, sarhoşlukla gelen, kuruntudan ibaret hayalin izzetinefsinin ve saadetinin gerçek saadet ve apaçık şereften safalı olduğunu sanmışlardır. Bu tabir rintlerin sözüdür ama halkın görüşüne aykırıdır, zira sarhoşluğun kıymeti ve şerefi bilinmez lakin rezil rüsvalıkları herkesin şahit olarak bildiği bir şeydir. Rintlerin bu sözüne, Sâ'ib'in şu beytiyle delil getirilir; **beyit:**

میکنند کار شراب تلخ آب بی لجام

این سخن از مستی ارباب دولت روشنیست

[*Dünya saltanatınıniki, acı şarabın tesiriyle aynı. Bu sözün manası, devletlilerin sarhoşluğundan anlaşılır.*]⁵⁴

“Âb-ı bi'l-câm” ikbal ve saadet sahibi demektir. Başka bir yönden incelenirse, Hâzır: âmâde olmak, beklemek. Mest: Aklı başında olmayan. Gurûr: Şeytani, aldatıcı. Rahne: İncinmiş. Seng: Şeref ve kıymet. Siyeh: Kötü baht. Penbe: Acz. Mînâ: Felek. **Beyitten elde edilen mana**: Ey şeytanın gururlandırmasıyla aldanmış akılsız kimse, Cenabıallah'tan mükâfatını bekle, yoksa uğursuz bahtının, senin kıymet ve şerefini incitmesi feleğin aczindendir yani felek senin gibi bir âciz mahlukken işlerinin düğümlenip hallolmasının, bir şeyin sana verilip senden menedilmesinin felek sayesinde olduğunu sanman, senin bahtsızlığın ve âlemin nimetlerinden nasipsizliğin yüzündendir. Böyleyken bu fikrin, şeytanın vesvesesi olduğunu düşün ve bu yanlış inancından dön, Cenabıallah'ın mükâfatına hazır ol ki şeylerin hakiki faili, mâni olanı ve bağışlayanı ancak hikmetine akıl ermeyen Cenabıallah'tır; **beyit:**

فلک که بود که منع و عطا کنی ای دل

جو توست عاجز و مخلوق خالق الکونست

[*Ey gönül, felek kim ki sana mâni oluyor ya da lütfediyor? O da tıpkı senin gibi, âlemin yaratıcısının yarattığı bir mahluktur.*]

Bu yöndeki şerhin sebebini şöyle naklederler: Merhum Sâmi Efendinin dostlarından biri, yıldız falcılığına müptela olup âlemin çok bilindik bir hâli olan, münecimlikle uğraşmanın getirdiği aksilikler sebebiyle son derece harap düşüp dertlere batmışken perişan hâlimden ve talihin aksiliğinden şikâyet edince Sâmi Efendi, ikaz ve nasihat suretinde bu beyti söylemiş olmalı.

Başka bir yönden incelenirse, Hâzır: Âmâde. Bezm: İşret meclisi. Mükâfât: Karşılığını alma-verme. Mest: İncinmiş. Gurûr: Kibir gösteren, kendisiyle övünen kişi. Rahne: Gediklenmiş ve kırılmış. Seng-i siyeh: Sürahi, bardak, hokka benzeri eşyalar yapılan, taştan mamul bir tür macun. Penbe: Pamuk. Mînâ: Sürahi. Beytin bu yöndeki yorumu da naçizane şu şekilde kulağıma gelmiştir: Sâmi Efendi dostlarından birçok zevk sahibi kimseyi eğlence için evine davet edip şarap meclisine gerekli mezeler, şişeler ve kadehler gibi malzemelerin temini, tertibi ve sofranın donatılmasıyla meşgulken macun da denilen “seng-i siyeh”ten yapılmış bir şişenin ağzına pamuk tıkayıp kapamak için eline çok pamuk aldığı için şişe kırılıp şarap dökülünce dostların neşesi kaçmasın diye sıkıntılı havaya ferahlık vermek

⁵⁴ *Ferheng-i Şu'ûrî*'de bu beyit “âb-ı bi-licâm” maddesine tanık olmak üzere Mevlânâ Sâ'ib'den alıntılanmıştır (Yılmaz, 2019, I/132).

maksadıyla söz konusu beyti söylemiş olmalıdır. Bu beyit, rintlerin, şarap dökülmesini uğurlu görmesi, hatta şişenin dışardan bir tesir olmadan kendi kendine kırılmasının daha çok safaya delalet edeceği inancına telmihen söylenmiştir. **Beyitten elde edilen mana:** Ey sarhoşluk safasıyla aldanmış yahut ey eğlence meclisinin dostlarıyla gururlanan Sâmi, yaptığın işin karşılığını alacağın mükâfat meclisine hazır ol zira seng-i siyehten yapılmış şişenin kendi ağzındaki pamuk sebebiyle çatlayıp kırıldığını, başka bir tesir ile kırılmadığını hayra yor ve bunun mükâfatı ve karşılığı olan işret ve safa meclisini bekle.

Mazmun başka bir şekilde yorumlanırsa, bahsi geçen mecliste şişenin kırılmasını kendine ibret olacak bir uğursuzluk sayarak bu beyti söylemiş olmalı; **beyitten elde edilen mana:** Ey mağrurlukla sarhoş Sâmi, gösteriş meclisinin malzemeleri ile dostlarına caka satarak kibirlenmenin ve gururlanmanın mükâfatını alacağın meclise hazır ol zira, seng-i siyehten yapılmış şişenin kırılması ihtimal dışındayken ağzına konulan yumuşak ve narin pamuk onu çatlatıp kırılmasına sebep olmuştur. Senin işret ve içki meclisinin yapısı her ne kadar sıkıntılardan uzak ise de esasının yıkılması imkânsızdır sanma çünkü beklenmeyen bir hususun tesiriyle perişan olması muhtemeldir.

Hatime: Bu risalenin yazılmasına, şöyle bir hadise sebep olmuştur: Hürmetli bir kimsenin sofrasında, bahsi geçen bu sürahiden görülmüştü. Ev sahibi, sürahiyi nadide bir parçadır diye sergilemek, konuklar da beğenilerini ifade etmek sadedindeyken bu bilgisi kıt kullarının da fikrini sorunca bu sürahinin kadim zamanlarda da kullanıldığını açıklamak niyetiyle bu güzel beyti delil göstermiş ama sözlü olarak tabir etmesi ve anlaşılması zor olduğu için dostlar tarafından açıklaması ve yorumunun yazılı olarak rica edilmesi sonucunda işte sözleri remizlerle dolu bu risaleyi yazarak aşına olduğumuz sadık dostlara bir hediye suretinde sunduk. Temennimiz, yüce anlayışları katında sürçülisanımız ve hatalarımızın affolunup bağışlanmasıdır.

[Derkenar edilmiş mütalaa kaydı:] Meşhur beyit:

Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr

Rahne-i seng-i siyeh penbe-i mînâdandur

bu beyit için risalede öne sürülen manalardan hiçbirisi selim bir anlayışın kanaatini gösteremediği için, pek aciz fikirler bahçemizin taze şarabı olan uygun bir mana, buraya kaydedilmek suretiyle şeref menzillerine ulaşmış ariflere yadigar bırakıldı: Bu fani alemde çoğunlukla daha sert ve daha kuvvetli bir şeyin yok olmasına, hafif ve zayıf bir şeyin sebebiyet verdiğini hatırlatmaya gerek yoktur. İşte şişe ve billurun ham maddesi olan çakmak taşının, “seng-i siyeh” türünden olduğuna, ve bunun şişe ve billur gibi eşyaların zıddı ve kırıncısı bulunduğuna dayanarak, camın eriyik hâlden işlenerek sürahi olarak imal edilmesinden sonra içine sıra konup ağzına pamuktan tıpa tıkadıklarında şıranın mayalanarak yoğunlaşması ve tazyiki sonucunda şişenin kırılmasına pamuğun sebep gösterilmesi mütalaa ile söylenmiştir. En doğrusunu bilen Allah’a yemin olsun.

Mütalaa eden Sa’dullâh

Sonuç

Arpaemînzâde Sâmî'nin *Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr/ Rahne-i seng-i siyeh penbe-i mînâdandır* beytini şerh etmek için altı farklı tevcih sunan Aziz isimli şârih, bu şerh risalesinde metni filolojik bir yaklaşımla ele almıştır. Öncelikle beyitte yer alan tüm kelimelerin lügat manalarını vermiş, bu manalara Fars şiirinden tanıklar getirmiştir. Daha sonra tevcihlerini sunmuş, beyitleri farklı manalar yönüyle şerhe çalışmıştır. Her tevcihin başında yeni bir bağlam oluşturmak üzere kelimelerin manalarından o tevcihe uygun olanlarını sıralamış ve beyti bu manalar üzerinden açıklamıştır. Bu usul üzere Aziz'in tevcihlerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

1. *Hâzır: Âmâde. Ol: Emir. Bezm: İşret vakti. Mükâfât: Karşılığını alma-verme. Eyâ: Nida edatı. Mest: Akli başında olmayan. Gurûr: Kıvıran, büklümlendiren. Rahne: Kâğıt. Seng: Kadir, kıymet. Siyeh: Yazı. Mînâ: Şişe. Penbe: Pamuk. -dendir: Rabıta edatı.*

Ey kendinden bihaber mest, bu harabatiliğin mükâfatına hazır ol. Zira kıymetli yazının [yazıldığı] kâğıt sürahinin pamuğundan yapılır.

Yani şişenin ağzına konan pamuk çirkin ve ezilmiş iken temizlenerek kâğıt yapıp üzerine kıymetli ayet ve hadisler yazılarak muteber olur. Sen de bu hâlden ibret al ve kötü işlerden el çekip tövbe ederek mükâfatına hazırlan.⁵⁵

2. *Hâzır: Âmâde. Ol: Emir edatı. Bezm: Eğlence ve işret. Mükâfât: Benzeşme, hemhâl olma. Mest: Sarhoş. Gurûr: Kendini beğenme ve kibir. Rahne: Zarar. Seng: Kadir, kıymet. Siyeh: Kötü baht. Penbe: Çekinme. Mînâ: Felek.*

Ey kibir sarhoşu, eğlenceye katılıp uyum sağlamaya hazır ol. Zira bedbahtların kudretlerine zarar veren şey, felekten çekinmeleridir.

Felekten murat, zamane insanların tavırlarıdır. Beyte bu yönden bakılınca kastedilen, bedbaht kimselerin, çektiği hürmet ve kıymet yoksunluğunun, zamane insanlarına benzememek ve toplumla uzlaşmamaktan kaynaklandığını bil ve eğlence ve işrette onları takip etmeye ve uyum sağlamaya hazır ol, manasıdır.

3. *Mest: Sarhoş, akli başında olmayan kimse. Gurûr: Kinaye ile çok şarap içmek hırsı ile gururlanmak. Rahne: Vakar taşının verdiği zarar. Siyeh: Sarhoş. Penbe: Acz. Mînâ: Şişeden mecazen şarap.*

Ey, çok şarap içirim diyerek övünen ve gururlanan akılsız sarhoş, eğlence ve işrete katılmaya, uyum sağlamaya hazır ol zira şarap içmekten aciz düşmek, rintlerin vakarına halel getirir.

Bu yönden bakınca beyitten, daha fazla şarap içmeye tahammülüm yoktur diyerek mecliste acziyet göstermek mestaneliğin vakarını bozar, manası çıkar.

4. *Bezm: Hâli vakti yerinde olmak. Mükâfât: Uyum sağlama. Gurûr: Aldanıcı. Seng: Vakar ve temkin. Siyeh: Sarhoş. Penbe: Çekinme. Mînâ: Şarap.*

⁵⁵ “Rahne-i seng-i siyeh” terkininin “kıymetli yazının kâğıdı” manasına gelecek şekilde açıklanması sözdizimi açısından sorunludur.

Ey sarhoşlukla aldanmış kimse, hâlinin, vaktinin yerinde olması için sarhoşluğa uyum sağla; zira şaraptan uzak durmak rindin kıymetine, vakarına hâlel getirir.

Rintlerin, sarhoşluk insanı saadet sahibi eder düşüncesine göre beyitten şarap içip sarhoşlukla hoş vakit geçirmeye hazır ol ve şarap içmekten kaçınma, sarhoşluğa uyarak refaha erişirsin, çünkü şaraptan çekinmek rintlerin vakar ve servetine hâlel getirir, manası çıkar.

5. Hâzır: Âmâde olmak, beklemek. Mest: Akli başında olmayan. Gurûr: Şeytani, aldatıcı. Rahne: İncinmiş. Seng: Şeref ve kıymet. Siyeh: Kötü baht. Penbe: Acz. Mînâ: felek.

Ey şeytanın gururlandırmasıyla aldanan akılsız kimse, mükâfatını Cenabıallah'tan bekle; kötü bahtının, senin kıymet ve şerefini incitmesi feleğin aczindendir.

Bu yönden bakınca beyit, işlerinin ters gidişinin felekten kaynaklandığını sanman, senin bahtsızlığın ve âlemin nimetlerinden nasipsizliğin yüzündendir; çünkü felek de tıpkı senin gibi Allah'ın yarattığı aciz bir varlıktır, manasını verir.

6. Hâzır: Âmâde. Bezm: İşret meclisi. Mükâfât: Karşılığını alma-verme. Mest: İncinmiş. Gurûr: Kibir gösteren, kendisiyle övünen kişi. Rahne: Gediklenmiş ve kırılmış. Seng-i siyeh: Sürahi, bardak, hokka benzeri eşyalar yapılan, taştan mamul bir tür macun. Penbe: Pamuk. Mînâ: Sürahi.

Ey kendi kibrinden incinmiş kişi mükafat meclisine hazır ol; zira seng-i siyehten yapılmış şişe kendi ağzındaki pamuk sebebiyle çatlayıp kırılır.

Yani, şişenin başka bir tesir ile kırılmadığını hayra yor ve bunun mükâfatı ve karşılığı olan işret ve safa meclisini bekle. Beyitteki mana, rintlerin, şarabın dökülmesini uğurlu sayması, hatta şişenin dışardan bir tesir olmadan kendi kendine kırılmasının daha çok safaya delalet edeceği inancına telmihen kastedilmiştir.

Bütün bu tevcihlere ek olarak Sadullah imzasıyla metnin sonuna derkenar edilmiş mütalaada beyit, hava girişini kesen “penbe-i mînâ” yani tıpa, şişe içindeki şıranın mayalanıp şişmesine ve böylece şişenin kırılmasına sebep olur, şeklinde bir nedensellik üzerinden şerh edilmiştir. Bu tevcihin de “penbe-i mînâ”nın şişe ağzına tıkanan pamuk değil, “seng-i siyeh”in eritilmesiyle ortaya çıkan cam eriyiği manasına geldiğini öne süren Sadullâh İzzet'e ait olması ihtimal dâhilindedir ancak elimizde kesin bir tespite yetecek veri yoktur.

Risaledeki tevcihler incelendiğinde, “penbe-i mînâ”nın şişe ağzına tıkanan pamuk olduğu yönündeki yaygın kanaatin yanı sıra farklı bir yönde, felekten çekinmek, feleğin aksiliklerinden aciz düşmek, şaraptan çekinmek, şarap içmekten aciz düşmek gibi manalarla ele alındığı da görülmektedir. Bu görüş, diğer şerhlerde görülmeyen farklı bir bakış açısı sunmaktadır; zira “penbe-i mînâ”nın anlamlandırılmasındaki genel temayül, teşbih yolu ile penbe ve minaya karşılık gelecek somut varlıkları tespit etmek yönündedir. Aynı yolla “rahne-i seng-i siyeh” de terkibi oluşturan kelimelerin farklı manaları itibarıyla birden çok bağlamda hem teşbih hem mecaz açısından değerlendirilmiştir. Bu açıdan bakınca Azîz'in risalesi, devrin şairlerinin,

Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçede tedavülde olan anlamlarıyla yetinmeyip kelimenin ait olduğu dilde bağlı bulunduğu çok geniş anlam daireleriyle alakalar kurduklarını bir kere daha göstermektedir. Beytin söylenişine sebep olan hadiseyi şerhine konu eden Müstakimzâde Süleymân'a benzer bir şekilde, Azîz'in de bu beytin nasıl bir ortamda, hangi şartlar altında söylenmiş olabileceğine dair tahmin ve duyumlarını aktarması ilgi çekici bir noktadır. Sonuç olarak, Sâmi'nin meşhur beytini açıklayabilmek gayretiyle asırlardır süren ve Gökyay'ın deyişiyle "tevcih tevcih üstüne ancak nihai ve kati bir şerh yok" minvalindeki bütün bu tartışmaya nokta koymasa da Azîz'in risalesinin, beytin şu ana kadar yayımlanmış şerhlerinden çok daha kapsamlı olması ve beytin mazmunlarını farklı manalar yönüyle incelemesi açısından hem beytin şerhine dair literatüre hem de "penbe-i mînâ" ve "seng-i siyeh" terkipleri özelindeki mazmun araştırmalarına katkı sağlayacağını umuyoruz.

Kaynakça

- Abdurrahmân Behcet. *Âsâr-ı Behcet*. İstanbul: İstepan Matbaası, 1308.
- Akay, Hasan. *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği (Cenab Şahabeddin'in Gözüyle)*. İstanbul: Kitabevi, 1998.
- Akyıldız, Erol. "Makâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.XXVII/417-419. İstanbul: TDV, 2003.
- Atik, Arzu. "19. Yüzyıldan Tematik Bir Şiir Mecmuası (Milli Kütüphane 06 Mil Yz C 20)". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 6/4 (2022), 1841-1864.
- Beşir Fuat. *Şiir ve Hakikat*. İstanbul: YKY, 1999.
- Bilgegil, Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. İstanbul: Enderun, 1989.
- Bilkan, Ali Fuat. *Nabi Divanı I-II*. İstanbul: MEB, 1997.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. M. A. Yekta Saraç. Ankara: TÜBA, 2016.
- Osmanzâde Ahmed Tâ'ib. *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1271.
- Demirbağ, Ömer. *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.
- Emîr Husrev Dihlevî. *Dîvân-ı Kâmil-i Emîr Husrev Dihlevî*. haz. Said Nafisi. Tahran: Cavidan, 1361.
- Emîr Husrev Dihlevî. *Şîrîn ü Husrev*. haz. Gazanfer Aliyev. Moskova: Doğu Edebiyatı Yayınları İdaresi, 1962.
- Erdoğan, Mustafa. "Zamâne Şiirleri Yahut Nazîre Muhammesler". *Türk Kültürü* 448 (2000), 479-497.
- Erken, İsmail. "İbrahim b. Muhammed El-Yalvacî ve 'Risale fî İhbâr bi-Ellezî'". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık 2016), 155-180.
- Gömbeyaz, Kadir (2010). "Molla Fenari'ye Nispet Edilen Eserlerde Aidiyet Problemi ve Molla Fenari Bibliyografyası". *Uluslararası Molla Fenari Sempozyumu (4-6 Aralık 2009 Bursa) -Bildiriler*, 467-524. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010.

- Nizâmî-i Gencevî. *Husrev ü Şîrîn*. haz. Vahîd-i Destgerdî, Tahran: Matbaa-i Armağan, 1313/1941.
- Hâfız Şemseddin Muhammed. *Dîvân*. haz. Muhammed Kazvînî – Kâsım Ganî. Tahran: Zevvâr, 1320.
- Hâfız Şemseddin Muhammed. *Dîvân*. haz. Seyyid Abulkasım Ancu-i Şirazi. Tahran: Cavidan, 1345.
- Hakânî-i Şîrvânî. *Dîvân*. tsh. Ali Abdürresûlî. Tahran: Şirket-i Çaphâne-i Saadet, 1316.
- İsfahânî, Ekrem Kerîmzâde. "Safevî Devrinden İki Mesnevi". *Historylib*. Erişim 03.11.2024. <https://historylib.com/articles/774>
- Kara, İsmail. *Sözü Dilde Hayali Gözde*. İstanbul: Dergâh, 2005.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Profesör Ferit Kam, Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1946.
- Kahramanoğlu, Kemal. *Divan Şiiri Değişen Dünyada Kaybolmuş Paradigma*. Konya: Çizgi, 2006.
- Kutlar, Fatma Sabiha. "Arpaemînzâde Sâmî'nin 'Ta'kid' Örneği Beyti Üzerine". *Journal of Turkish Studies* 4/6 (2009), 346-359.
- Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha. *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha. *İzzet Ali Paşa Dîvân-ı İzzet ve Nigâr-nâme (Tezkire-i Nigârîyye)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2019.
- Mecmua*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Arapça Yazmalar Koleksiyonu, AY3757, 6b-15b.
- Mecmua*. Ankara: Millî Kütüphane, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz C 20, 93b.
- Mehmed Vehbî-i Konevî. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288.
- Mes'ûd Harâbâtî (M. Nâcî) ve Şeyh Vâsîf. *Şöyle Böyle*. İstanbul: Kitapçı Arakel, 1302.
- Muallim Nâcî (1303). "Belagat". *Mecmu'â-yı Mu'allim*, 13 Nisan 1303, 113-114.
- Mustafâ Nâimâ. *Nâimâ Târîhi*. C. VI. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1283.
- Olgun, Tâhir. *Edebiyat Lugatı*. İstanbul: Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1936.
- Olgun, Tâhir. *Divan Edebiyatının Bazı Beyitleri'nin İzahına Dair Edebî Mektuplar*. haz. Cemâl Kurnaz. Ankara: Akçağ, 1995.
- Onay, Ahmet Talat. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. haz. Cemal Kurnaz. İstanbul: H Yayınları, 2009.
- Osmanzâde Tâ'ib. *Hadikâtü'l-Vüzerâ*. İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1271.
- Örfî-i Şîrâzî. *Külliyât-ı Örfî-i Şîrâzî*. haz. Muhammed Veli'ül-Hak Ensârî. Tahran: Danişgâh-ı Tahran, 1378.

- Özer, Hasan. "Molla Hüsrev'in er-Risâle fi'l-Velâ' sı, Molla Gürânî'nin Reddiyyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir". *İslam Araştırmaları Dergisi* 24 (2010), 173-207.
- Özön, Nijat. "Ataç'ın Şiir Üzerine Bir Konuşması". *Türk Dili* XX/212 (1969), 160-171.
- Öztürk, Furkan. *Recâizâde Mahmûd Ekrem - Ta'lim-i Edebiyat* (Eleştirel Basım). İstanbul: DBY, 2016.
- Sa'dî-i Şîrâzî. *Külliyât*. haz. Muhammed Alî Fîrûgî. Tahran: Hermes, 1320.
- Saraç, M. A. Yekta. *Kemâl Paşazâde - Dîvân ve Diğer Şiirler*. Ankara: TDK, 2021.
- Selman-ı Sâvecî. *Divan*, tsh. Abulkasım-i Halet, haz. Ahmed Karemi. Tahran: Silsile-i Neşriyat-i Ma, 1371.
- Şahin, Özlem. *Ahmed Hayâtî-yi Elbistânî'nin Şerh-i Tuhfe-yi Vehbî adlı eseri 'Şerhü Tuhfeti'l-Manzûmeti'd-Dürriyye fî-Lügati'l-Fârisiyye ve'd-Deriyye'(İnceleme-tenkitli metin-sözlük-tıpkıbasım)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2020). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. C. IV. İstanbul: OSEDAM.
- Taşan, Cüneyt. *Tâhirü'l-Mevlevî- Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri Şerhi*. İstanbul: DBY, 2021.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: YKY, 2007.
- Tarlan, Ali Nihad. *Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*. Ankara: AKMY, 1990.
- Toska, Zehra. *Veysî: Divanı, Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1985.
- Ün, Cumhur. "Penbe-i Mînâ'ya Dâir". *Journal Of Turkish Studies, Harvard Universty* 33/II (2009), 221- 231.
- Yakut, Emrullah. "Arpaemîni-zâde Sâmî'nin Meşhur Beytinin Farklı Bir Yorumu ve Klasik Şiirde Penbe-i Mînâ". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (2022), 324-344.
- Yavuz, Sait. *Mehmed Lebîb Efendi'nin Tuhfe-yi Vehbî şerhi: Müntehab-ı Lebîb (inceleme-metin-tıpkıbasım)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Doktora Tezi, 2021.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Yılmaz, Ozan. "Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü". *TALİD* 5/9 (2007), 271-304.
- Yenikale, Ahmet. *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2017.
- Yılmaz, Ozan. *Ferheng-i Şu'ûrî*. İstanbul: YEK, 2019.
- Yılmaz, Ziya. *İzzî Süleyman Efendi İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi, 1157-1165/1744-1752)*. İstanbul: YEK, 2019.

Ek: Metnin Transkripsiyonlu Çevirisi

[6b] Maṭla‘-ı âyât-ı kelâm-ı qadîm bismi’llâhırrahmanırrahîm. Şükr ü senâ vü sipâs, el-mu‘arrâ ‘ani’l-isti‘âreti ve’l-cinâs, bâ-yezd-i te‘âlâ bî-kıyâs sencide-bâd. Ve vürüd u selâm, el-müberrâ mine’l-cebri ve’l-ibrâm ber efşah-ı efḍal-i enâm reside-bâd. Ve şalât-ı bî-ḥadd ü encâm bi’l-‘izzî ve’l-iḥtirâm ber-revân âl ü enşâreş beride-bâd ba‘de itmâm şerâyîṭ-‘unvân bu vechle raḳam-zede-i beyân olunur ki **beyt:**

چنان آغاز کرد و شاعرانه

نغم پرداز این شیرین ترانه

Zamānuñ süḥan-âşinâyânı ve ‘aşruñ nükte-serâyânı miyānuñda ḥāyret-dāde-i li-ḥāza-i zurefā olmuş kıdvetü’ş-şu‘arâyü’l-müteahḥırîn zübdetü’l-büleğā-yı güzîn Sāmî Mustafâ Efendi ḥazretlerinüñ gazeliyyât-ı [7a] pür-nikâtından aḳsâm-ı ta‘bırde cezr-i âşam-āsâ ‘âṭıl ve taḥrîr-i kelâm-ı taḥrîrde heyulâ-şifat her şūrete mā’il bir beyt-i ra‘nâ, şöhret-zede-i şımāḥ-ı fuşahâ olup ma‘nâ ve mazāmînüñe ‘adem-i tevaḡguldān nâşî ba‘zılar tevcîḥ ü te’vîlden ârî ve ba‘zılar aḍḡāş u aḥlām-āsâ ta‘bır ü tefsîrden berî kelâm-ı nîk-ḥūārān gibi hezeyân-ı ‘adî mûmâileyh ifk-i bâhire idügi bî-reyb olmağın, **beyt:**

Yine hem-cinsi çeker birbirinüñ gayretini

Zaḥm-ı mîkrâşa urur süzen anuñ-çün merhem

zemzemesiyle siyânet ü ḥimāyeti vâcibe-i zimmet-i çâkerî idügi, i‘tizârî ba‘de’l-ḳabûl bıḍâ‘a-i nâḳışü’t-temyîz ve berâ‘a-i ‘Azîz-i nâçîz beyt-i mezkûruñ nikât ü mazāmînüñ bu vech ile tecvîz ider ki, **beyt:**

Ḥâzır ol bezm-i mükâfata eyâ mest-i ḡurûr

Raḥne -i seng-i siyeh penbe-i minâdandur

Hâzır: İsm-i fâ‘il ve fâ‘il-i bi-ma‘nâ mef‘ûl âmāde olucı ve âmāde olmuş [7b] ve olmuş bitmiş düzilmiş dimekdür. Bi-ma‘nâi’l-fâ‘il, **beyt:**

Leb-i ḥasm-ı lecûca ‘İzzetâ mühr ur sükûtuñla

Cedel-kārāna ḥāmūşî ḳadar ḥâzır-cevâb olmaz

Bi-ma‘nâi’l-mef‘ûl, **beyt:**

برم چون مکیشی تیغ جفا باید برم حاضر

که آماجه است این فولاد را هر چه برم باید

Ol: Türkice edât-ı emrdür, Fâriside باش dirler. Bezm, meclis-i şarâb ve şoḥbet ki mecâlisede tekellümden kinâyedür. Zîrâ şoḥbetüñ aşlı mecâliseden olduğı erbâb-ı luğata ḥafî degüldür ve miḥmânı ma‘nâsına daḥi gelür; **beyt:**

اسباب طرب جمع کن و بزم بیارای

اطباق سموات چه گسترده و چه طی

Ve ḥaymeye daḥi ıtlâḳ olunur; **beyt:**

زده در چمنزار بزم بلند

بفرمود بزم شراب آورد

Lisân-ı Tâzide be-ma' nî-i gezend ya' nî diş ile ısırmak ve süd sağlamak ba' zı ferhenglerde 'işret ü şafâ eylemek ve hoş hâl olmak. Mükâfât, kefâdandır, müfâ' ale bâbı müşâreket-i beyne'l-işneyn için olduğu ma' lûm. [8a] El-kifâ', bi'l-kesri ve'l-medd, bir pâre ve bir pâre bez ki biri birine diküp çadır etegin iderler ve daği berâberlik müsâvât gibi. El-küfûv bi-zammi'l-kâf ve'l-fâ' ve's-sükûn 'alâ vezn-i fu' l ve fu' ul, kişinüñ mişlidür Türkide denkdeş dirler, cem'-i ekfâ' gelür. El-kefâ' bi'l-feth ve'l-medd berâberlik müsâvât gibi 'amelde daği hayren ve şerren cezâyıla müsâvât olduğına binâ'en mucâzâta ıtlâk olunur gerek hayr ve gerek şer; **beyt**:

Bu vaż'-ı nâ-pesendüñ rûzgâr eyler mükâfâtın

Muqaddem itdigi küstâhlık ma' zûr olur bir gün

Beyt:

چو بد کردی مشوایمن ز آفات

بدی را بد بود آخر مکافات

Eyâ: Harf-i nidâdur; **beyt**:

ایا پُرلعل کرده جام زَرین

بیخشا بر کسی کِش زر نباشد

Ve daği harf-i tenbih ve edât-ı evveline dâhil olur; **beyt**:

ایا شاه محمود کشورگشا

که از من نترسی بترس از خدا

Ve istifhâmiyye olur; **beyt**:

[8b]

که سلطان از این روزه گویی چه خواست

که افطار او عید طفلان ماست

Ve temennî makâmında daği irâd olunur; **beyt**:

آنان که خاک را به نظر کیمیا کنند

ایا بُود که گوشه چشمی به ما کنند

Mest: Ziyâde ser-hoş olup sekrden kendüyi zâyî' idene dirler. Bu rütbeye varana 'Arabide tâfiḥ dirler zîrâ ser-hoş bu dereceye varmayan mütekellefdür. Mest ile ser-hoşun beyninde fark olduğu bu beytden münfehîmdür; **beyt**:

خوش آن شبها که پیشش بودمی گه مست و گه سرخوش

جهانم می شود تاریک چون یاد آرم آن شبها

Ġurûr: Zamm-ı ġayn ile yâḥod ġarûr feth-i ġayn ile el-ġarûr bi'l-feth aldayıcı dîv ya' nî şeyṭân-ı ḥannâs ḳalellâhu te' âlâ fî kelâmi'l-ḳadîm *ve'lâ*

*yeğurranekum billâhi'l-ğarūr*⁵⁶ billâhi kelimesi lehâ, yelhâ, lehven'den daği müştâk olduğu erbâbına ma' lûmdur. El-ğurūr bi'z-zamm aldanmak ve mekâsir-i cild ya' nî derinûn [9a] bükülmeleri; *يَقَالُ غُرُورًا أَي خُدْعَ وَ مَا غَرَّكَ بَفْلَانِ أَي كَيْفَ احْتَرَّاثَ*; *طُوِيْتُ الثَّوْبَ عَلَى غَرَّةٍ أَي عَلَى كَسْرَةِ الْأَوَّلِ* bu taqdirce pîç ü tâb idici. Ma' lûm ola ki kibr ile ğurūrda fark vardır. Erbâb-ı tedkîk dimişlerdür ki kibrün rütbe-i şânîsi 'ucb ve şâlîşi ğurūrdur. Şol cihetle ki kibrün şena'ati münâza'a-i billâh olduğındandır ve 'ucb halka nümâyiş ve iftihârdur ve ğurūr hâlinden iğtinâ şûretinde kimesneye ihtiyâcı olmadığını beyân tarzıyla olan lâubâlî etvârdur ki nefsinin bu vechle aldatıldığından nâşî mağrūr ve ğarūr dirler; **beyt:**

غرور حسن اجازت مگر نداد ای گل
که پرسشی نکنی عندلیب شیدا را

Firîb ü firîbden gibi aldanmak ve aldamak ma' nâsına; **mışra'**:

اصلش نبود آنچه مر داد غرور

Rahne: Sükûn-ı hâ ve feth-i nûn ile şelme ya' nî gedik dîvârda olsun gerek ğayrıda olsun; **beyt:**

[9b]

یکی کوه از رخنه دیوار بست
زده در گریبان آن رخنه دست

Kılıç ve hançer gedigi ve yay gezi ve maḥsûs olmayan nesnelerde isti' māl olunur; **beyt:**

ز مستی که شد رخنه سد حضور
مرتب نماید سرای حضور

Tuḥfetü'l-aḥbâb'da kâğıd ma' nâsına vâkı'dur. Çünkü gediklenmek her bir şeyün âzürdeliğine⁵⁷ bādî ve sebebdür; binâ'en 'aleyh kaẓâ-zede ve tekdîr ü zârarda daği ıtlâk olunur ki mükedderü'l-hâl olana rahne-dâr dirler zarar ve ziyân ma' nâsına; **beyt:**

ابوا سحق سلطانی که در ملک بهشت
نه هشت انصاف و عدلش هیچ رخنه

Seng: Sükûn-ı nûn ile beş ma' nâya gelür. Evvel, ma' rûf taşdur 'umūmen ma' denî olana ıtlâk olunur; **beyt:**

زمنجیق فلک سنگ فتنه میبارد
من ابلهانه گریزم در آبگینه حصار

Şânî, vezn; **beyt:**

بسی ارمغانی ز تاراج زنگ

⁵⁶ "...o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırmasın." Fatır/5.

⁵⁷ Metinde "Âzürdelâ, ðarÂbÂtilâ, bed-baötlik, bi-baötlik, bÂde-nýşlik, herzekÂrlik, eyledüaun" gibi bazı kelimelere getirilen ekler uyum gözetilmeksizin yazılmıştır.

بهرسو فرستاده بی وزن و سنگ

Beyt-i diger:

ای به معیار ضمیر تو دغل سیم سحر
وی به میزان وقار تو [10a] سبک سنگ جبل

Şâliş, kıadr ü kıymet; **beyt:**

چه خوش گفت آن که سنگ از همتش بود
که همت هست مغناطیس مقصود

Râbi', vaḳār ve temkîn; **beyt:**

بزم صبوح تازه کن ای ترک تنگ چشم
در بیدلان مدار درین وقت سنگ پشم

Beyt-i diger:

ای که از علم گران سنگ تو گیرد سنگ سنگ
همچو زر گردد ز جودت پانصد فرسنگ سنگ

Ḥāmis, berāberlik ki kifā'da sebḳat iden ma' nāya mülāyimdür⁵⁸ likin bunda fark vardır, 'ind-i erbāba ma' lūmdur; **beyt:**

در نبرد رستم همسنگ او
دیده گردون ندیده جنگ او

Siyeh, yedi ma' nāya gelür. Evvel, ma' rûf siyāh ki 'Arabîde esved dirler. Şānî mest ü ser-ḥoş; **beyt:**

منم سیاه خرابات لعل اوچون جام
که ذوقهاست مرا زان شراب نوشگوار

Şâliş, ḡulām-ı Hindî; **beyt:**

زینفشه تاب دارم که ز زلف تو زند دم
تو سیاه کم بها بین که چه در [10b] دماغ دارد

Râbi', bir nev' ḥatdur ki lisân-ı 'Arabda añā Ḥattü'l-Ezrāk dirler; **beyt:**

بجام عشق تو می تا خط سیاه دهم
منم که سر بسر آن خط سیاه دهم

Ḥāmis, şüm u naḥs u baḥt-ı vārün; **beyt:**

چه خوش بزمیست رنگین مجلس جاتان چه سود اما
که نتوان شد سفید از شومیء بخت سیاه آنجا

Sādis, İsfendiyār'un atı ismidir. Sābi', bir kitāb ismidir *Zemzeme* daḥi dirler.

⁵⁸ Nüshada "mülāyimdür" şeklindedir.

Penbe: Dört ma' nāya gelür. Evvel, meşhūr kūtndur. Šānī, firār u ictināb ve herzekārlik eylemek, kezā fī ādāt-ı fuṣalā. Šālis, maḥv; **beyt:**

پنبه کن ای جان دشمن ز آن تنی
کوز ترکش دوکدان خواهد نمود

Rābi', 'aciz ü 'āciz; **beyt:**

پنبه کنم لشکرانرا چنان
کز تن آن پنبه کنم استخوان

Mīnā: Egerçi 'umūm üzere sırçaya ıtlāk olunur ammā ma' hūd bāde ḵonacaḵ uzun boğazlı şīşeye 'alem olmuştur. 'Umūmen cins-i şīşeye ıtlākından felek daḥī [11a] şīşeye müşābeheti cihetiyle feleke ıtlāk olunur; **beyt:**

Ol ki 'ışkından şararmışdur yüzi ayvā gibi

Oynadur bu künbed-i mīnāyı bir elmā gibi

Beyt:

طیبیان را مگر این نکته حل نیست
که در نه شیشه، داروی اجل نیست

Bu beytten felege mīnā ta' bīri şīşeye müşābehetinden idügi münfehimdür. Onı mülābese ile dünyāya daḥi ıtlāk olunur. Şīşe gibi seri' ü 'z-zevāl ü süst bünyān olup cüz'ī 'arīza ile istinād olan üstüvārı berbād u yebāb olduğına 'ibretle; **beyt:**

آن که پرنقش زد این دایره مینایی
نیست معلوم که در پرده اسرار چه کرد

Ve Ḵaḵnūs nev' inden bir ḵuş ismidür.

-den: 'Arabīde olan min ve 'an ma' nāsına.

-dur: Edāt-ı rābıṭadur. Ḥükm ü ḥaber ma' nasını ifāde ider.

Maḥsül-i ma' nā: **Hāzır:** Āmāde. **Ol:** Emr. **Bezm:** Vakt-i 'işret. **Mükāfāt:** Mücāzāt. **Eyā:** Harf-i nidā. **Mest:** Lā-ya' kıll. **Gurūr:** Pīç ü tāb idici. **Rahne:** Ḵāğıd. **Seng:** Ḵadr ü ḵıymet. **Siyeh:** Ḥaṭ. **Penbe:** Kūtndur. **Mīnā:** Şurāḥī.⁵⁹ -dendir: [11b] edāt-ı rābıta. **Maḥsül-i beyt:** Ey kendinden bī-ḥaber mest, mūte'ellim ü mūte'essif olma ve bu ḥarābātılığın mükāfātına āmāde ve müteraḵkıb ol. Zīrā zī-ḵadr ü ḵıymet olan ḥaṭṭuñ kāğıdı penbe-i surāḥīdendür ya' nī mīnānuñ femmüne vaz' olunan kūtndur mezmūm u maḵhūr iken taḥhīr ile kāğıd yapılp üzerine fī-ḵadr olan ḥaṭṭ-ı āyāt u ḥādīş taḥrīrle mu' teber olup maḵbūl-i enām ü telşīm-ğāh-ı ḥāşş u 'āmm oldığı nümāyāndur. Sen daḥi tā'ib ü müstağfır olup tehzīb-i aḥlāk iderseñ mu' teber-i ḥalḵ ve maḵbūl-i Ḥaḵ olacağın bī-reyb bil ve ḥarābātılık ile eyledüğün pīç ü tāb u ıştırābuñ mükāfātına müheyyā ol. Bu mazmūnda 'Örfi, **beyt:**

⁵⁹ Kelime, nüshada yer yer "sur'Àòl" ve "sur'Àòl" şeklinde geçmektedir; metinde birlik sağlamak adına lügatteki hâliyle "āur'Àòl" şeklinde yazılmıştır.

پاک طینت نشود عاقبت کارش بد
پنبه چون کهنه شود کاغذ قرآن گردد

Vech-i âhar, Hâzır: Âmade. Ol: Edât-ı emrdür. Bezm: 'İyş u 'işret. Mükâfât: Mümâsele ki ta'bîren hem-hâl olmak. Mest: Ser-hoş. Gurûr: 'Ucb u kibir. Rahne: Hâlel. Seng: Qadr ü kıymet. Siyeh: Baht-ı şüm. [12a] Penbe: İctinâb. Mînâ: Felek. **Maḥşûl-i Beyt**: Ey mest-i mağrûr yâhod ey gurûrla mest, 'ıyş ü 'işrete mümâselet ü mütâba'ata müheyyâ ol. Şûret-i emrdür, mütâba'at eyle dimekdür, zîrâ bed-bahtların maqâdirine hâlel târî olduğu felekden ictinâblarıdır. Felekden murâd, eṭvâr-ı 'âlemdür. Hülâşa-i merâm, bed-bahtlık ve 'adem-i qadr ü hürmet eṭvâr-ı 'âleme ya'nî ebnâ-yı 'aşra mümâselet ü mümâşât eylememeden oldığını bil ve anlara 'ıyş ü 'işrete mütâba'at u muṭâva'at eylemege müheyyâ ol. **Mıṣra'**:

Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye

Bu mazmûnda İbni Kemâl, **beyt**:

Kime kim dehrde âsâyiş ü râhat ise maṭlab

Dimez bu nîk ü bu bed der li-küllî mezhebin yezheb

Vech-i âhar: Mest: Ser-hoş, lâ-ya'kıl. Gurûr: Kinâyeten, ziyâde bâde-nüşlik dâ'ıyesi ile gurûr idici dimek, zîrâ rindân-ı mestânun andan gayrı faḥr u gurûr idecegi mâdde yokdur. Rahne: Hâlel-i seng-i vaqâr. Siyeh: Mest. Penbe: 'Acz. Mînâ: Şurâhîdür, fe-emmâ bunda [12b] zıkr-i zarf, irâde-i mazrûf qabîlinden muṭlaq bâde dimekdür. **Maḥşûl-i Beyt**: Ey ziyâde bâde içerüm diyüp faḥr u gurûr eyleyen mest-i lâ-ya'kıl, 'ıyş ü 'işrete mümâselet ü mütâba'ata müheyyâ ol zîrâ bâdeden 'acz rindânun vaqârına hâleldür; ya'nî bâde-nüşlar 'indinde bundan ziyâde taḥammülüm yokdur diyü nüş-â-nüş-ı bezmden 'acz göstermek vaqâr-ı mestâneğiye muhıldür. Ke-enne bir bâde-nüş ziyâde bâde içmek iddi'âsıyla kendülere hem-bezm olup aḥbâbuñ nüş-â-nüş devvârelerine 'adem-i tākāt birle mest ü bî-hüş olup yıkıldıkda def'aten ba'de âhiri esbâb-ı bezm-i mey ve nuḳl-ı cām-ı pey-der-pey tâzelenüp tekrâr 'ıyş u nüşa ve idâre-i aḳdâḥa şürû' olındıkda merḳûm muvâfaqat u murâfaqata şûret-i 'acz göstermegin 'alâ tārîḳi'ta'n ve't-tevbîḥ bu beyti söylemiş ola; **beyt**:

بنام عشق تو کردم هزار نوشانوش
ولیک چون تو نبودم نه مست و نه سرخوش

Diger beyt:

[13a]

بنوش رطل گرانی مبین زمن الحاح
ونحن نشرب شرباً كذلك الاقداح

Vech-i âhar: Bezm: Hoş-hâl olmak. Mükâfât: Mümâselet. Gurûr: Aldanıcı. Seng: Vaqar u temkîn. Siyeh: Mest. Penbe: İctinâb. Mînâ: Mey. **Maḥşûl-**

i Beyt: Ey mestlikle aldanıcı, hoş-hâl olmak için mestlige mümāşelet eyle zîrâ meyden mücânebet ki kināyeten bāde-nüşlikden ictināb itmek rindūn qadr ü vaqârına muhıldür; bu taqdirle ki gūyiyā mestlik ādemi zî-devlet ü şāhib-i vaqār idermiş; ya' nî mey içüp mestlikle hoş-hâl olmağa âmāde ol ve bāde-nüşlikden mücânebet eyleme, rindāna mümāşelet eyle ki mücânebet vaqar u şervet-i rindāna muhıldür. Rindān mestlikle olan devlet ü ' izzet nefsi-i hayālin ki mālîhulyādan ' ibāretdür, devlet-i aşliyye ve ' izzet-i zāhireden şāfālî olduğına zāhib olmuşlardur bu ta' bîr qavl-i rindāndur fe-emmā halkuñ zu' mına muğāyirdür zîrâ mestānenün qadr ü ' izzeti nā-ma' lūmdur likin rüsvāyî ve rezāletleri cümleñ meşhūd u meczūmidur. Rindānuñ [13b] bu qavline Şā'ibūñ bu beytinden istidlāl olunur; **beyt:**

میکنند کار شراب تلخ آب بی لجام
این سخن از مستی ارباب دولت روشنست

Āb-ı bi'l-cām zî-iqbāl ü devlet ma' nāsınadır.

Vech-i āhar: Hāzır: Āmāde, muntazır olmak. Mest: Lā-ya' kıl. Gurūr: Şeytānî, aldaticı. Rahne: Rencide. Seng: ' İzz ü qadr. Siyeh: Baht-ı şüm. Penbe: ' Acz. Mînā: Felek. **Maḥşul-i Beyt:** Ey iğtirār-ı şeytānla aldanıcı lā-ya' kıl, cenāb-ı Hūdā'dan mükāfāta muntazır ol yoksa baht-ı menḥūsuñ senūñ ' izz ü qadrūne rencidesi felekūñ ' aczindendür ya' nî felek senūñ gibi bir maḥlūḳ-ı ' āciz iken ḥāl ü ' ıqd ü men' ü ' itā andan olduğına zāhib olduğun senūñ bî-bahtligūñ ve ni' am-ı ' ālemden bî-behreligūñle bādî olmuşdur. Mā-hazā bu fikr saña vesvese-i şeytāniden idüğünü fehm eyle ve bu zu' m-ı fāsideden nükul eyle ve cenāb-ı Hūdā'dan mükāfāta hāzır ol ki fā' il-i ḥaḳīḳî ve māni' ü mu' tî ancak cenāb-ı Hūdā-yı bî-çündür. [14a] **Beyt:**

فلك كه بود كه منع و عطا كنى اى دل
چو توست عاجز و مخلوق خالق الكونست

Bu vechūñ sebep-i güftārını bu vechle naql iderler ki Sāmî Efendi merḥūmuñ eḥibbāsından biri aḥkām-ı nücūma mübtelā olup ḥāl-i mücerrebāne-i ' ālem olan idbāriyyet-i müneccimî ile kemāl-i rütbe-i ḥarābiyyet ile müstağraḳ iken efendi mūmā-ileyhe ḥāl-i perişānından ve idbār-ı tālî' inden iştikā eyledikde pend ü nuş şūretinde bu beyti söylemiş ola. Vech-i āhar: Hāzır: Āmāde. Bezm: Meclis-i ' ıyş. Mükāfāt: Mücāzāt. Mest: Rencide. Gurūr: Kibr ü faḥr idici. Rahne: Gediklenmiş ve şikeste. Seng-i siyeh: Bir cins ma' cūn ya' nî ma' mül-i taşdur ki şurāḥî ve bardaḳ ve ḥoḳḳa emşālî nesneler yaparlar. Penbe: Kuṭn. Mînā: Şurāḥî. Bu beytūñ te' vîli bu vech ile daḥi reside-i sāmî' a-i ḥaḳīrānem olmuşdur ki Sāmî Efendi eḥibbāsından bir niçe erbāb-ı dili ' ıyş ü nūş için ḥānesine da' vet idüp esbāb-ı bezm-i rāḥ olan mālzemāt ki nuql u mînā-hā [14b] ve ākdāḥuñ tertib ü tanzīmüne ve ta' biye vü te' minine meşḡul iken ma' cūn ta' bîr olınan seng-i siyehden maşnū' mînānuñ femmine penbe ilḳā ve iḥbāt eylemek qaşdında iken ziyāde aldığından mînā şikeste olup bāde döküldükde eḥibbānuñ neş' esine ḥalel tārî olmasun diyü li-eclî' t-tefriḥ bu beyti söylemiş ola; şu telmiḥ ile ki bādenūñ dökülmesini rindān fāl-i ḥayr ' add iderler mā-hazā şikestligi ḥāricden işābet

itmeyüp kendü kendüye olursa daḡi ziyāde şafāya delāletine ḡaml iderler binā'en 'alā zalik. **Maḡşūl-i Beyt:** Ey şafā-yı mestānegī ile aldanıcı yāḡod ey eḡibbā-yı esbāb-ı ṡarab ile ḡurūr idici ya'nī cebe satıcı Sāmī, mūcāzāt u mūkāfāt bezmine āmāde ol zīrā seng-i siyehden olan mīnā kendü femmindeki penbe ile raḡne-dār olup āḡar 'arīza ile şikest olmadığını tefe'ül-i bi'l-ḡayr eyle ve mūkāfāt ü mūcāzātı olan 'ıyş u şafā bezmine mūteraḡḡıb ol. [15a] Bu maḡmūna da te'vīl-i āḡar bezm-i ma'hūdede mīnānuñ şikest olmasını kendüye 'ibret zımnında taṡayyur idüp söylemiş ola. **Maḡşūl-i Beyt:** Ey mest-i maḡrūr Sāmī, esbāb-ı bezm-i ālāyiş ile aḡbāba cebe şatmak tekebbūr ü ḡurūrı mūkāfātı bezmine müheyyā ol zīrā bu 'ibret saña kāfīdür ki seng-i siyehden olan surāḡhīnūñ şikesteligi 'adīmū'l-i iḡtimāl iken femmine vaż' olınan penbenden ki bir nerm ü laṡīf şeydür ki raḡne-dār olmuşdur. Senūñ daḡi būnyān-ı bezm-i 'işret ü nūşuñ her ne rütbe mezāḡimden berī ise 'adīmū'l-indirās ḡann itme ki me'mūl olınmaz ḡuşuş ile perīşāniyyeti muḡtemeldir. **Hātime:** Sebeb-i ḡüftār-ı faḡīrāneme bādī bu vesīle daḡi ḡādīs olmuşdur ki bu eṡnāda surāḡhī[-yi] merḡūmuñ biri iḡtiyār-ı zevi'l-iḡtirāmdan birinde müşāhede olunup nādidedür diyü 'arz-ı kālā ve eṡrāfdan ba'zılar istiḡsān şadedinde olduklarında [15b] bu 'abd-i ḡalīlū'l-bıḡa'adan daḡi istiḡsār ve istiṡṡāḡ olındıkda ādat-ı ḡadīmde daḡi olduğunu serd ü beyān zımnında bu beyt-i zībā istiḡlāl olunup fe-emmā lisānen ta'bir ile tefḡhimi 'asīr idüğine binā'en ṡaraf-ı aḡbābdan ta'bir ü tevcīhi taḡrīri iltimās olınmaḡın işbu risāle-i pūr-niṡān-ı ḡüftār tezbīr ü terḡīm ü ta'biye ve tanzīm ḡılınup ḡullān-ı āşināyāne hediye şüretinde 'arz olındı. Cenāb-ı 'ārifānelerinden, vāḡı' olan hefevāt u 'aṡerātumuzun 'afv ü şafḡı mütemennādur.

[Derkenār 15b] Beyt-i Meşḡūr:

Hāzır ol bezm-i mūkāfāta eyā mest-i ḡurūr

Raḡne -i seng-i siyeh penbe-i mīnādandur

İşbu beyt için bu risālede zehāb u ityān olınan ma'nalardan birisi ḡanā'at-dāde-i ṡab'-ı selīm olamayup mücerred nev-bāde-i ḡadīḡa-i efkār-ı 'acz-dişārimız olan bir ma'nā-yı mülāyimūñ buraya taḡrīriyle menzile-niṡīn-i 'izzet olan 'urefāya yād-ḡār ḡılındı. Bu 'ālem-i fānīde ekṡerā eṡedd ü aḡvā bir şeyün ifnāsı bir sebeb-i ḡafīf ü za'īf ile olageldiḡi azāde-i ḡayd-ı tezkārdur. İşte şīşe vü billūruñ ḡamīr-i māyesi olan ḡakmak ṡaşı seng-i siyeh nev'inden olduğına ve ṡaş ise şīşe vü billūruñ zıdd u kāsiri bulunduḡına mebnī ba'de'l-iṡābe ve'l-'imāl surāḡhī olarak içine şīre vaż'ıyla aḡzına penbenden vi'ā tıḡaduklarından mezkūr şīrenūñ bi't-taḡmīr tekāşüf ve tezāyūḡuñ ve bi'l-āḡire şīşenūñ şikest olmasına penbe bā'is olduğu müṡālā'asıyla inṡād olınmuşdur. Vallāhu a'lem bi's-ṡavāb.

Li-müṡālī' ihi Şa'dullāh.